

GAGAUZLARIN KÖKENİ

M. TÜRKER ACAROĞLU*

Gagauzların kökeni sorunu, öteden beri tartışmalara neden olmuştur. Kimileri onları Anadolu Selçuklularının torunları saymış, kimileri de daha önce Karadeniz'in kuzey kıyılarından gelen eski Türk kavimlerinin kalıntısı olarak görmüştür. Bu iki kuramdan hangisi daha doğru, acaba?

Üsküplü tanınmış ozan ve yazar Yaşar Nabi Nayır (1908-1981) bütün Balkan ülkelerini kapsayan büyük bir geziden Ankara'ya dönüşte bir kitap yayımlamıştı¹. Orada Romanya izlenimlerini yazarken, o sırada bu ülkeye bağlı olan Basarabya bölgesinde yoğun biçimde yaşayan Gagauzlar arasında edindiği bilgileri de bize aktarmıştı. Türkçe'de Gagauzlar üzerine ilk asal bilgiler bu kitapta bulunmaktadır, sanırım.

1938'de, Bulgaristan'ın Varna kentinde, Atanas Manov adında Gagauz asıllı bir lise tarih öğretmeni Bulgarca bir kitap yayımlamıştı². İşte bu kitabı elde eden Bükreş Büyükelçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966) bunu Yaşar Nabi Nayır'a göndererek, Bulgarca bilen birisine tercüme ettirip çıkarmakta olduğu "Varlık" dergisinde tefrikadan sonra kitap biçiminde bastırmasını rica etmiş. Amacı, Gagauzları tanıtip Türkiye'ye, belki de Trakya'ya göç ettirmek....

1938-40 yıllarında Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Edebiyat Bölümünde okurken "Varlık"ta yazılar yazıyor, Bulgarca'dan çeviriler yayınlıyordum. Rahmetli Nayır, Ankara'da Bulgarca bilen başkasını tanımadığı için, bu işi bana "havale" etti. Çeviri işi bir yıl, dergide tefrikası iki yıl sürdü. O sırada sayın Nayır, yedek subay olarak ikinci kez askerliğe çağırılınca, dergiyi yönetme işini de bana bıraktı. Dergi, Enstitü'ye yakın Bahçelievler semtindeki evinden yönetiliyordu. Askerlik dönüşü bir önsözle bu yazıları kitap ha-

* Emekli Derleme Müdürü.

¹ NAYIR, Yaşar Nabi. -*Balkanlar ve Türklük* - Ankara, 1936.

² MANOV, Atanas İ. -*Potekloto na Gagauzite, tehnite nravi i obiçai*.- Varna, 1938. (Gagauzların kökeni, gelenek ve görenekleri).

linde bastırıldı³. Tarih: Ocak 1940. İç kapakta 1939 tarihi yazılıdır. Ancak 500 nüsha basılabilen kitabın tümünü Tanrıöver satın alıp Ankara'daki ilgili ve yetkililere dağıttı. Cumhurbaşkanı İnönü'ye de sunulduğunu sanıyorum. Bana yalnızca birkaç tane verildi, şimdi elimde tek nüsha kaldı. Karaborsada bilgim dışında fotokopiyle çoğaltılıp yarım milyona satılmaktadır. İkinci basımı bir türlü yapılamamıştır. Türkçe'de Gagauzlar üzerine çıkan en değerli kitap budur, kanısındayım. (Türk Tarih Kurumu, kitabın yeni basımını yapmayı kararlaştırmıştır).

Önsözünün sonunda Yaşar Nabi Nayır, kitabı şöylece özetler: "İki kısımdan mürekkep olan eserin ilk kısmında Gagauzlara dair mevcut tarihi malûmat ve ileri sürülmüş olan faraziyeler hulâsa olunmaktadır. Bu mevzua dair ilim âleminde yapılmış olan - esasen mahdut - neşriyatı eksiksiz takip etmiş olan müellif, bize bu husustaki bütün tezleri hulâsa ettikten sonra bir senteze varıyor ve inkâr götürmez olan hakikati, yani Gagauzların Türk soyuna mensubiyetini en katî delillerle ispat ediyor. Kitabın bu kısmında muhtelif tezler tam bir bitaraflıkla karşılaştırılmış ve hakikate uygun olmayanlar şüphe götürmez delillerle red ve cerh edilmiştir.

"Kitabın ikinci kısmında Gagauzları yakından tanımış ve ta gençliğinden beri onlara ait malûmat ve materyal toplamaktan bir an geri durmamış bulunan B. Manov, bize Gagauzların yaşayışlarını anlatıyor. Son derece alâka uyandırıcı mahiyette olan ve Türk folklor ve etnolojisi bakımından büyük bir değer taşıyan bu kısımda müellif bize Gagauzların dilleri, âdetleri, ahlak ve ananeleri, giyiniş ve muaşeret âdabı, edebiyat ve musikileri hakkında geniş ve etraflı malûmat vermektedir".

İşte ben başlıca bu kitaba dayanarak, Gagauzların kökeni ve tarihçesi üzerine ileri sürülen tezleri özetlemeye çalışacağım.

* * *

Gagauzlar, vaktiyle Bulgaristan, Romanya ve bugün Moldova denilen ülkede yoğun olarak yaşamış, yaşamakta olan bir Türk kavmidir. Ana dilleri Türkçe'dir. Dince Doğu Ortodoks kilisesine bağlı Hristiyanlardır. Çeşitli dö-

³ MANOV, Atanas (İ.). -*Gagauzlar/Hristiyan Türkler*. (Romanya ve Bulgaristan'da oturan Hristiyan Türkler hakkında tarihi ve etnoojik bir etüd). Bulgarcadan çev. (M.) Türker Acaroğlu. Yaşar Nabi'nin bir önsözü vardır. -Ankara, Varlık neşriyatı, 1939-40. 8°, 128 s., notalı, 75 Krş. (Varlık yayınevinin yayımladığı ilk kitaptır).

nemlerde Ruslar, Yunanlılar, Bulgarlar, Romenlerce "asimile" edilmek çabalarına karşın, bugüne değin milliyetlerine bağlı kalmış, ana dilleri olan Türkçe'yi konuşarak dedelerinden kendilerine kalan ahlâk ve törelerinden ayrılmamışlardır.

Tarih, Gagauzlar adında bir ulusun Balkan yarımadasına gelip herhangi bir yere yerleştiğini kaydetmiyor. Ancak, tarihçilerle kazıbilimcilerin, Gagauzların dili, gelenek ve göreneklere üzerindeki incelemeleri ile Türklük-bilimci Wilhelm Thomsen'in Orhun yazıtlarını okumasından ve bu konudaki araştırmalardan bunların özellikle "Türk-Oğuz" adını taşıyan bir kavme ait buldukları saptanmıştır ki, bizim Gagauzlar da bunlarla ilgili ve ilişkilidir.

Türk gücünün yaratıcısı sayılan Oğuz Han'ın Doğu Türkistan'da ölümünden sonra 6 oğlunun çocukları olan 24 torunu, 24 Türk kavminin dedeleri olmuştur. Bunlar bağımsız topluluklara ayrılmıştır ki, Peçenekler, Kumanlar, Uzlar bu arada sayılabilir. Bütün bu insanlar aynı dili, yani Türkçe konuşurlardı.

Kimi tarihçiler Kumanlarla Uzları, ayrı ad taşıyan aynı ulusa bağlı insanlar sayarlar. Örneğin, ünlü Çek tarihçisi Jreček⁴ bunlar arasındadır. Dolayısıyla, Uzlarla Kumanların aynı ulustan oldukları açıktır.

Rus Türklük-bilimci Golubovskiy'e⁵ göre, bu Türk kavimleri Avrupa'ya doğru iki yönden yürümüşler: birileri Orta Asya'dan, Rus steplerini aşarak; ötekilerse İran'dan geçerek... Hepsi de bir ve ortak Oğuzlar adı altında...

Bunlardan ikincilere Selçuk Türkleri, daha sonra Osmanlı Türkleri denilmiştir ki, bu adlar, bildiğiniz gibi, ilk devlet başkanının adından alınmıştır. Ancak, Orta Asya'dan güneğe, Rus bozkırlarına doğru Türkler adıyla yürüyen birinciler, ayrı ayrı ad almışlar: Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar; bunların her biri ayrı siyasal bağımsızlık sahibiydi. IX. yüzyıla doğru, bunlar İtil (Volga) ve Gânk ırmakları arasına yerleştiler.

1036 yıllarına doğru, Kumanlarca kovalanan Uz Türkleri, İtil ve Don ırmaklarının batı yönlerine yönelmişler, buralarda Peçeneklerle karşılaşmışlardır. Peçenekler arasında kavga çıkmış, orduları ikiye ayrılmıştır. 80.000 ki-

⁴ JREČEK, Dr. -İstoriya na bulgarite (Bulgarların tarihi). -Tirnova, 1886, s. 268.

⁵ GOLUBOVSKİY, N. -Peçenegi, torki i polovtsi do naşestviyah tatarov. -Kiev, 1884. Ayrıca, Cami (Baykut)'un *Osmanlı ülkesinde Hıristiyan Türkler* adlı kitabına da bak: İst., 1923, s. 31; 2. basım: İst., 1932.

şiden oluşan ilk bölüm, kendi yasal kılavuzları olan Tirah Han'ın yönetimi-
minde kalmış, 20.000 kişilik bir güç olan ikincilerse Uz Türklerine saldıran
Kagen Han'ın yönetimine girmiştir. Ancak, bu ikinci bölüm yenilerek
Tuna'ya ve Silistre'ye doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Bizans kaynaklarına
göre, Kagen Han kendisini burada garnizon komutanına tanıtarak bütün
ordusuyla birlikte Bizans uyruğuna girmiştir. "1048 yılından önceki zaman-
larda Kagen Han, iki dedesi ve 20.000 Peçenekle birlikte Hıristiyan olarak
herhalde Dobruca'da olması gereken, Tuna üzerindeki Drister kasabasının
yakınlarında bulunan sınır kasabalarında yerleşmek hakkını elde etmiştir"⁶.

Tirah Han ise, 80.000 kişilik ordusuyla olduğu yerde kalmış, Uz
Türkleriyle savaşmaktan çekinmiştir. En sonunda o da çarpışmış, yenik düş-
tükten sonra Tuna Irmağı'nın buz tutmasından, Bizans ordularının geri çe-
kilmiş olmasından yararlanarak ordusuyla birlikte Tuna'yı geçmiştir. Ancak,
Bizans imparatoru bunlara karşı bir ordu gönderdiğinden, Peçenekler
amana düşmüş, Bizans yönetiminde kalmayı kabul etmişlerdir. Tirah Han
İstanbul'a gönderilerek Hıristiyan edilmiştir. Silahları ellerinden alınanlar-
dan bir bölümü Sofya ve Niş yörelerine gönderilmiş; ötekilerse toprağı işle-
meye zorunlu tutulmuştur. Ancak bu işe alışkın olmamaları nedeniyle bunlar
sürekli ayaklanarak Tuna boylarında kendi adamları çevresinde toplanmış-
lar, böylece Bizans İmparatorluğunu derde ve endişeye sokmuşlardır.
Bizanslılar, bunlarla uzun süre savaşmak zorunda kalmışlardır (1048-1053).
Peçenekler yenilerek güçten düşmüş, kalıntıları Kumanlar arasına sokularak
Rus, Bizans ve Macar topraklarına dağılmışlardır.

1055 yılında Kumanlarca kovalanan Uz Türkleri, Rus emaretine yönel-
mişlerdir. 1060 yılında Rus prensleri Uz Türklerini kovalayarak, bunları,
Peçenekler gibi, Tuna'yı geçmeye mecbur etmişlerdir. Bir Yunan tarihçisine
göre, "1065 yılında Tuna'nın kuzey yörelerinde Uzlar ya da Oğuzlar denilen
başka bir Türk ulusu ortaya çıkmıştır..."⁷

Başka Yunan tarihçilerine göre, bunların sayısı 60.000 - 600.000 kişiden
oluşuyordu. Türlü-çeşitli kayıklarla Tuna'yı geçen bunlar, orada bulunan,
kendilerini geçirtmemek isteyen Bulgar ve Yunanlılardan oluşan ordu güç-
lerini dağıtarak bütün Bulgaristan'a dağılmışlardır. Bunların bir bölümü
Selanik ve Yunanistan'a dek ilerleyerek yolları üzerindeki her şeyi yağma et-

⁶ *Sürelî risale*, yıl VII, kitap 32, Sredets, 1890.

⁷ *PAPARİGOPULO. -İstoriya tu Eliniku etnos-* Atina, 1871; cilt 4, ss. 416-417.

mişler, dönüşte kışın şiddetinden yağmaladıkları şeyleri fırlatarak acınacak bir duruma düşmüşlerdir. Ancak, en büyük bölümü oluşturan ötekiler, Bulgaristan'daki egemenliklerini sürdürmüşler, oradan Trakya ve Makedonya'yı yağmalamışlardır. İmparator kendilerine armağanlar vererek bunlara karşı yürümek zorunda kalmıştır. Ancak, o sırada ordu çok cılızmış. O denli ki, ondan 60 yıl öncesine değin İstanbul'dan çeşitli düşmanlara karşı durmadan harekete geçen kalabalık bir orduya karşı, Konstantin Duka, bu sefer Uzlara karşı ancak 150 kişiyle çıkabilmiş. Ama, Selanik'e yaklaşan bu küçük birlik, müthiş düşmanın açlıktan, veba hastalığından perişan olduğunu, Peçeneklerle Bulgarların saldırılarına uğradığını öğrenmiştir.

Bu felaketten kurtulan Uzların bir bölümü, Bizans uyruğuna geçmeyi kabul etmiş, ötekiler geri dönerek Rus sınırları üzerinde yerleşmiştir. Ancak, 1080 yılında Rus prensi Vladimir Monomah, bunları tümüyle yok ettiğinden, Uzlar siyasal bağımsızlıklarını sonsuza dek yitirmişler, Deli-orman yöresinde yaşayan Türk asıllı Proto-Bulgarlar (İlk-Bulgarlar), Peçenekler ve türlü-çeşitli Türk kavimleri arasına serpilmişlerdir. Bunlardan ayrılan üçüncü bir bölüm ise, Kara-kalpak adıyla Rus uyruğuna geçerek oralarda sınır bekçiliği görevi yapmaya, Kala-uz adını almaya başlamıştır. Bunlar, Hıristiyanlığı kabul etmiş Rus uyrukları olmakla, Rus kilisesinin süreklince manevi baskısı altında yaşamışlardır. Manov, burada haklı olarak: "Acaba, Kala-uz'un Gaga-uz sözcüğü ile bir ilgi ve ilişkisi yok mu?" diye sorar.

1224 tarihinde Ruslarla Kumanlardan oluşan ortak ordunun Moğollarca yok edilmesi üzerine, Rus sınırları üstünde yaşamakta olan Uz Türkleri, kitle halinde, aileleriyle birlikte göç etmek zorunda kalarak, Tuna'yı geçmişler, Türk kavimlerinden Peçeneklerle İlk-Bulgarların yaşamakta oldukları Dobruca'ya gelip yerleşmişlerdir⁸.

Bunlardan Hıristiyan olanlar Karadeniz kıyılarına, Silistre, Mankalya, Kavarna, Balçık, Varna vb. gibi daha içlerlik yerlere yerleşmişler, buralarda bugüne dek Uzlar ya da Oğuzlar halinde kalarak milliyetlerini, dilleri olan Türkçe'yi korumuşlar; ancak, Hıristiyanlığı kabullerinden sonra Gagauzlar adını almışlardır. Moğollarca bozguna uğratılan Kumanlar ise, Bizans İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kalmışlar, bunlardan bir bölümü Hıristiyan Uz Türkleriyle birleşmişler; ikinci bir bölümü de İlk-Bulgarlara ve

⁸ İVANOV, Yordan, Sofya'da çıkan "Mir" gazetesinin 26 Şubat 1926 tarihli sayısında *Kumanlar* başlıklı yazı: "Şuna da işaret edelim ki, eski bir Bulgar belgesinde, ilk kez Dobruca'ya gelen Bulgarların, Kumanların bir bölümü olduğu, yazılıdır".

Müslüman Peçeneklere karışmışlar, en büyük bölümü olan üçüncü bölüm de Trakya ve Makedonya'ya inerek oralarda Bizanslıların kendilerine verdikleri topraklara yerleşmişlerdir.

Gerçekten, Bulgaristan haritasını inceleyecek olursak, görürüz ki, gerek Bulgaristan'da, gerekse Makedonya'da birçok yer adı, bize vaktiyle buralarda Kumanların yaşadıklarını anımsatır. Örneğin: Makedonya'da Kuman-ova adında bir kasaba ile Kumantsi, Kumançevo ve Koman adlarında köyler var. Bulgaristan'da da Kumanlar (Kumanite), Kumanlar (Kumanovtsi), Kumanitsa, Kuman-ova (Yeni-köy), Kumanlar (Radoslavovo), Kumanova-çuka vb. gibi köy ve dağ adlarından başka; Koman, Koman-tsi, Kuman, Kuman-a, Kuman-ov, Kuman-ovski, Kumaniçli-yata vb. gibi kişi ve soyadları, takma adlar vardır. Dikkate değer olay şu: bütün bu yer ve kişi adlarına Deli-oraman'ın çok uzaklarında rastlanmakta, Deli-orman yöresinde Kumanların yaşamış olmalarına ilişkin en ufak bir iz ve belirti bile bulunmamaktadır. Böylece, Deli-orman yöresinde yalnızca Peçeneklerin, Uzların, oralarda biraz bulunmuş olan Proto-Bulgarların, daha sonra Osmanlı Türklerinin izlerini görmekteyiz. Örneğin: o zamanlardan kalma şu köyler vardır: Uzlar (Uzovo), Horozlar, Araplar, Turupçular (Orlyak), Geyikçiler (Rogaçevo), Kaspi-çan (Uzların başkanlarından birinin adı), Peçenek vb. Bütün bunlar, bu topraklarda vaktiyle bu Oğuz kavimlerinin yaşadıklarını ispatlar. Bu türlü-çeşitli kavimler, ilk zamanlarda kendi özel kavim adlarını belki korumuşlardır. Ama, zamanla yeni kuşaklar ve hele Osmanlı Türklerinin bu yerleri kendi egemenlikleri altına almaları üzerine, çabucak eriyip gitmişlerdir. Bunun nedeni, yalnızca aralarındaki din ve soy birliği olması değil, aynı zamanda hemen birbirinin aynı olan bir dille (Türkçe) konuşmalarıdır. Böylece ortaklaşa Türkler adını almışlardır. Ancak, dinlerindeki ayrılık sayesinde Gagauzlar, kendi adlarını koruyabilmişlerdir.

O zamanlar Silistre yakınında, Dobruca'nın kuzey-doğusunda 100.000'i aşkın Peçenek vb. toplanmış bulunuyordu. Bunların önemli bir bölümü, daha Rusya'dayken İslâmlığı kabul etmişti. Arap coğrafyacılarından El-Bekir⁹, Peçenekler arasında İslâm dinini yayan bir kişinin 1009 yılında çevresine 12.000 Peçenek topladığını söyler. Aralarında çıkan bir savaşımdan sonra, bunların hepsi İslâmlığı kabul etmiştir. O zamanlar bu topraklarda¹⁰ Asparuh

⁹ MİLETİÇ, *Sürelî risale*, kitap LXVI; Sofya, 1905.

¹⁰ ZLATARSKİ, V.N. *-İstoriya na pırvo bulgarsko tsarstvo* (İlk Bulgar Hanlığı tarihi). 1. cilt. -Sofya, 1918; s. 220.

(İsperih) Han'ın İlk-Bulgarları yaşamaktaydı. Bunlar Slavların kovalamasından saklanabilmiş olanlardı ki, dilleri¹¹ ve töreleri, oralara gelen Peçeneklerinkinin aynı idi, aynı kökten gelme idiler. Yeni gelenlerin baskısı altında kalan bu İlk-Bulgarların bir bölümü, küçük topluluklar, ayrı ayrı aileler halinde yavaş yavaş güney -batıya, Ağa-baba (Aboba)'ya¹² doğru göç etmeye başlamışlar, daha seyrek olarak, kendi soydaşlarının yaşadığı bu toprakları daha sıcak, daha bereketli bulmuşlardır. Böylece, Deli-orman'da azınlık halinde kalan bu İlk-Bulgarlar, Oğuz kavimleri arasında azar azar eriyip gitmişlerdir. Bu yörede yapılan kazılar, Proto-Bulgarların vaktiyle oralarda yerleştiklerini ispatlamaktadır. Ancak, doğal olarak, bunlara üstün gelen Peçenekler, Uzlar ve Gagauzlar'dır.

Dobruca ve Karadeniz kıyılarına yerleşen Oğuzlar, İlk-Bulgarlar ve Gagauzlar arasında Hıristiyanlığın hızlı bir biçimde yayılmasına karşı, Osmanlı Türklerinin buralara gelmesinden önce Tele-orman denilen Deli-orman¹³ yöresine yoğun biçimde yerleşmiş olan Peçenekler, ortak bir ad olmak üzere Türkler adıyla Müslüman olarak kalmışlardır. Manov, bu Türklerle Gacallar ya da Çitaklar da denildiğini yazarsa da bu doğru değildir. Deli-orman Türkleri hiçbir zaman kendilerine Gacal ya da Çitak dememişlerdir. Aslında Gacal sözcüğü, Bulgarca "gıjva: sarık bezi" sözcüğünden gelir. Çit-ak da "ak sarık" demektir. Deli-orman Türklerine bu adları verenler, kendileri değil, yerli Bulgarlardır.

XVII. yüzyılda Bulgaristan'ı da gezen Evliya Çelebi, Bulgaristan'ın kuzey-doğusuna "Uz eyaleti" adını vermiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, Bulgaristan'ın o yöresi, o tarihlerde de Uzların ülkesi adını taşımakta devam ediyordu. Evliya Çelebi, Silistre halkının orta boylu, şen ve sağlam insanlar olduklarını söyledikten sonra : "Burada Çitaklar denilen bir kavim daha vardır ki, bunlar Tatar, Bulgar, Ulah ve Moldovanların karışmasından meydana gelmiştir. Bunların kadınları erkeklerden kaçır, gizlenirler. Çok namuslu ve utangaçtırlar. Konuklarına saygı gösterirler. Halk sakin, içten ve iyi kalplidir.

¹¹ MLADENOV, St. -*Polojenieto na Asparuhovite bilgari viv reda na Türskiya klon ot ario-altayskite narodi* (Ural-Altay uluslarından Türk kolu içindeki Asparuh Bulgarlarının durumu); ss. 22-23.

¹² *Geografiçeskiy obzor*: "Abobskaya ravnina i gorie e okrujajuştıya", "Stariya poseleniya na Abobskoy ravnine"; K.H. Şkorpil; 1905, ss. 28-29.

¹³ Deli-orman Türkçe "Deli" ve "Orman" sözcüklerinden oluşmuştur. Osmanlı Türkleri buralara gelmezden önce, buraya "Tele-orman" adı verilmiştir. Bizanslı tarihçi Kinam: "Epi opus "Tenu-orman" diye anar.

Ahlâkı da iyidir. Hacı-oğlu-pazarcığı (Dobriç) reayasına (Dobruca Çitakları) derler. Bunların kendilerine özgü bir özellikleri vardır. Dobruca ve Deli-orman sakinleri, fevkalâde bir kavimdir. Bunlar cesur, kahraman ve şecaatli insanlardır" der ve dillerinde bir ayırım (fark) bulunduğunu sözlerine ekler.

Çek asıllı kazıbilimci Şkorpil'e göre, Deli-orman'daki Peçenekler ve öteki Türk kavimleri, Bulgaristan'ın çeşitli yerlerine dağılmışlar; Deli-orman'da yalnızca yoğun bir topluluk halinde, belki de az karışık olarak Gacallar adıyla İlk-Bulgarlar kalmışlardır. Yine Şkorpil'e göre, Gagauzlar gibi, Gacallar da Asparuh (İsperih) Han'ın İlk-Bulgarlarının¹⁴ kalıntılarıdır; bunlar Balkan yarımadasına VII. yüzyılın ikinci yarısının başlarında gelmiştir. Şu farkla ki, Gacallar Müslümanlıklarını korumuşlar, Gagauzlar ise Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Aynı bilginine göre, bugünkü Bulgarların o İlk-Bulgarlarla hiçbir ilgi ve ilişkisi yoktur. Şkorpil: "Slavlar İlk-Bulgarları yutmamışlar; tam tersine, İlk-Bulgarlar Slavların bir bölümünü yutmuşlardır" der. Bu Çek bilgini, bir söylentiye göre Müslüman Gacallarla Hıristiyan Gagauzlar gibi dinleri ayrı, dilleri bir olan bu iki kavim arasında dostluk, hattâ akrabalık ilişkilerinin var olduğunu, birbirleriyle temasta oldukları yerlerde kız alıp verdiklerini de söyler.

Ünlü Bulgar tarihçisi Prof. Dr. V. N. Zlatarski'ye göre¹⁵, göçebe olarak Bizans İmparatorluğu sınırlarına giren Peçenekler 800.000, Kumanlar 40.000, Uzlar ise 600.000 kişiydiler. Bunlar buralara XII. yüzyılda gelmişlerdi. Soydaşları olan Müslüman Osmanlı Türklerini ise, ancak XIV. yüzyılda Balkan yarımadasında görüyoruz.

Osmanlıların bu yerlerde görünüşü, Gacallarca istenen bir şey olmuştur. Çünkü, ilkin aralarında din ayrılığı yoktu. İkincisi, Kangli kavminden gelen Peçenekler, soyca Osmanlılara en yakın bulunuyordu. Onun için Osmanlıların buralara yayılmasıyla Peçenekler hiçbir baskı duymamışlardı. Çünkü; dilleri, dinleri ve ahlâkları arasında hemen hemen hiçbir ayırım yoktu. Dolayısıyla, bir azınlık oluşturan İlk-Bulgarların, Deli-orman ile Dobruca'nın kuzey-doğusunda yaşayan ve çoğunluğu oluşturan Oğuz ulusu ile soydaşlıktan ötürü birleşmiş olmasını kabul etmek, gerçeğe uygundur.

¹⁴ ŞKORPİL, K. -Byzantinoslavica, V; Prag, 1933; s. 180.

¹⁵ ZLATARSKÍ, V.N. -Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi. II. cilt. -Sofya, 1934; s. 114. (Kitap Bulgarcadır, dilimize çevrilmemiştir).

Şkorpil, Peçeneklerin ve öteki Oğuz kavimlerinin ortadan kalkmasını kabul ediyorsa da, buna karşı, Deli-orman'da azınlık halinde kalmış olan İlk-Bulgarların Slavlar, çeşitli Oğuz kabileleri, daha sonra buralara gelen Anadolu Osmanlıları arasında eriyip gittiğini kabul etmiyor.

Gerçekten, İlk-Bulgarların ortadan kalkması gibi bir şey yoktur. Yalnız, kurulan Bulgar devleti içindeki kültürlü iki ulus - İlk-Bulgarlar ile Slavlar - arasında oluşan bir özümleme ve benzeşme (assimilation) vardır. Bu uluslar, kimi Oğuz kavimlerini, örneğin Kumanları da yutmuşlardır. İlk-Bulgar ulusu yeni Slav-Bulgar devletini kurarak 200 yıl yönetmiş, bütün öteki bağlaşıklık (müttefik) ulusları kendisine katmıştır.

Burada Manov küçük bir not düşer: "Her yönden birbirinden ayrı olan iki ögenin birleşmesi, kalabalık bir ulusun epey küçük bir yabancı ulusunu adını benimsemesi, tarihte görülmemiş bir şey değildir. Fransızlar kendi adlarını küçük bir Germen kavmi olan Franklara borçludur. Ruslar, küçük bir İskandinav kavmi olan Rus'un adını taşır. Böylece, Slavlar da Bulgar adını almıştır."

Böyle kültürlü, uygar, girişimci, yiğit ve örgütçü bir ulusu, yani Bulgar ulusunu Deli-orman'daki Gacallar ve Türk kavimleri arasında aramak da söz konusu olamaz. Çünkü bu sonuncular saf, temiz kalpli, kolay aldanıcı, tutucu bir kavimdir. Kadere boyun eğer, bugün sahip bulunduğu şeyden fazlasını istemez. Bulgar karakterine tümüyle aykırı olan saffeti ve güvenilirliği dolayısıyla herkes tarafından kolayca sömürülebilir.

Kimi kazıbilimcilerin Gagauzların kendilerine "Eski Bulgarlar" dedikleri yolundaki "terane"leri de ciddi değildir; çünkü bu ad yeni zamanların malıdır.

Miletiç'e¹⁶ göre: "İlk-Bulgarların iz bırakmadan yitip gitmelerinin anlamı şudur: İlk-Bulgar ögesi, cenkçi olmak dolayısıyla, çok büyük Bulgar devleti içine serpilerek Slavlarla pek sıkı bir ilişkiye girmiş; ailelerindeki Slav kadınları da - ki İlk-Bulgarlar bunlarla evlenmek zorunda kalmıştı - Slav dil ve yaşayışı çıkarına olarak onlara pek çok etkilerde bulunmuştur. Yeni gelen bu Asparuh (İsperih) İlk-Bulgarlarının sayısının ne olduğu ispatlanmış değildir.

¹⁶ MİLETİÇ, *Makedonski pregled*, yıl IX, kitap 3-4; Sofya, 1935, s. 194. Gagauzların kökeni, Radloff, Moşkov gibi bilgilerin araştırmalarındaki açıklamalara göre, İlk-Bulgarlarla asal çizgilerinde bir ortaklık göstermemektedir. Gagauzların Hristiyan dini için de bunların güney Rusya'dan Hristiyanlaşmış olarak geldikleri kabul edilmiştir.

En sonunda denilebilir ki, Osmanlı Türklerinin gelişine değin Bulgaristan'ın kuzey-doğu köşesinde belli sayıda İlk-Bulgarlar kalmış bile olsa, bunlar Türklerle karışmak için dil bakımından da kolayca benzeşebilmiş, özümle-nebilmişlerdir (assimilation)".

Ancak, Manov'un ileri sürdüğüne göre, ne bir "assimilation", ne de İlk-Bulgarların Slavlar arasında yitip gitmesi söz konusu değildir. Tam tersi, İlk-Bulgarların ve Balkanlar'a çok önceden yerleşmiş bulunan öteki soydaş kavimlerin önlerine çıkan bütün Slavlarla birleşmeleri sonucunda Asparuh (İsperih) Han'ın Bulgarları siyasal ve askeri alanda o denli güçlenmiştir ki, onlara yalnızca adlarını vermekle kalmamış, eski Bulgar ulusal ruhunu da aşılamıştır. Ancak Slavca, bir kültür dili olmak dolayısıyla sivrilmiş, yeni kurulan devletin resmi ve zorunlu dili olmuştur.

En sonunda, Şkorpil'in sandığı gibi, eğer Gacallar ve Gagauzlar İlk-Bulgarların kalıntıları iseler, o halde asıl kendi adları olan Bulgarları neden Gacallar ve Gagauzlar olarak değiştirmek zorunda kalmışlardır? Manov gibi, biz de bunu anlayamıyoruz. O Bulgarlar ki, Slavlar gibi daha güçlü, sayıca daha kalabalık, daha kültürlü uluslara bile kendi adlarını vermişler, hattâ bunu zorlamışlardı!..

Bütün bunlardan sonra, öyle sanılır ki, bugünkü Gagauzlar ve Gacallar Deli-orman ve Dobruca'daki İlk-Bulgarların kalıntısı değil, ancak Tuna'yı geçerek Balkan yarımadasının çeşitli köşelerinde yapılan savaşlarda zayıflatıldıktan sonra dağılan, en sonunda Deli-orman'da, Tuna ve Dobruca yöresinde kalmış bulunan soydaşları arasında durgun bir sığınak ve barınak aramak zorunda kalan Peçenekler, Kumanlar, özellikle Uzlar gibi başlıca Türk ya da Oğuz kavimlerinin torunlarıdır¹⁷.

Dobruca ve Tuna kıyısı ovalarında oturan Gagauzlar ve Gacallar, acaba Selçuklu ve Osmanlı Türklerine oranla daha mı eskidirler? Acaba, onların buralara gelişi Rusya yönünden mi olmuştur, yoksa Anadolu'dan mı? Bu sorulara yanıt verebilmek için tarihsel bilgilerimiz henüz kıttır. Ama, bunun için, her ne denli düşüncemizi tam tarihsel kanıt ve tanıtlara dayandıramazsak da, şunu biliyoruz ki, Gacallar ve Gagauzlar arasında korunan bir söylentiye göre, dedeleri Rusya tarafından gelmiştir. Bununla birlikte, Gacallar ve Gagauzlar arasındaki töre ve ahlâk birliği ile özellikle Anadolu'dan gelen Türklerde rastlayamadığımız dil özellikleri birlikteliğini göz önüne alarak ce-

¹⁷ *Ethnographie de la Turquie d'Europe*; Gotha, Justus Perthes, 1861.

saretle söylenebilir ki, ilkin, onlar Deli-orman ve Tuna kıyısı topraklarının birbirine hısımlı olan eski sakinleridir; ikincisi, kökenleri kuzeylidir. Bunu, Polonyalı ünlü Türklük-bilimci Prof. Dr. Tadeusz Kowalski (1889-1948) de Bulgaristan Türklerinin dilini incelediği yapıtında¹⁸ şöylece doğrular: "Tuna Türk'ünün özel karakteri, bizim bu halkı Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasına egemen olduktan sonra Anadolu'dan gelme sıradan göçmenler olarak saymamıza engeldir. Bu bakış açısının dinleri dolayısıyla Gagauzlarla bir ilgi ve ilişkisi yoktur, biçimindeki bir düşünce kabul edilemez."

Bulgar dilbilimci Prof. Lüboomir Miletiç (1863-1937), Sofya'da 1935 yılında yayınlanan bir araştırmasında: "Deli-ormanlıların dili ile Gagauzlarınki esas bakımından birdir. Balkan yarımadasında konuşulan Türkçe ile bu Türkçe arasında önemli ağız ayrımları vardır" demektedir.

Gacallar ve Gagauzların dili arasındaki benzerlik ve bunun Osmanlıcadan ayrılığı üzerine bir fikir vermek için, Manov, kitabında 17 sözcüğün karşılaştırmalı bir listesini sunar (s. 17).

Bu sorun üzerine ayrıntılı bilgi için Kowalski'nin az önce anılan incelemesine bakılabilir. Ancak, Kazan Türçesinin bir yandan Osmanlıca, öte yandan İlk-Bulgarca ile karşılaştırılmasından çıkan sonuç, Gacallar ile Gagauzların kuzey Rusya yörelerinden gelme olduklarını doğrulamaktadır. Deli-orman Türkleri gibi, Gagauzlar da aslında yumuşak olan sözcükleri, daha da yumuşatmayı severler. (Manov'un "Gagauzlar - Hıristiyan Türkler" kitabının ikinci bölümündeki örneklerle bakılabilir.)

Her iki kavmin sözcükleri farksızdır, ifade biçimleri de aynıdır. Örneğin: Osmanlı Türkleri pekitme (tekit) yerine "evet" sözcüğünü kullanır. Gacallarla Gagauzlar buna karşılık "yaa" derler. Yine her ikisi de Osmanlı Türklerinin "getir"i yerine "kavra" derler. "Acele" yerine "alat" derler ki, "alatıyorum" diye çekilir. Osmanlıcada bu sözcük yoktur. "Orospu" yerine "güvende" derler. Manov, Gacallarla Gagauzlar arasında ortaklaşa kullanılan daha 11 sözcüğü - anlamlarıyla birlikte - belirtir (s. 18).

Bugün de Gagauzların konuştuğu dil, dinleri gibi, hep birdir. Bu dile karışmış olan yabancı sözcüklerin ancak yerel bir özyapısı vardır. Çeşitli köy ve kasabalarda yaşayan Gagauzların dilleri arasındaki ayrım Gagauzların tek

¹⁸ KOWALSKİ, Tadeusz. -*Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-est. -Krakow, 1933; s. 28. Kuzey-doğu Bulgaristan'da Türkler ve Türk dili* adlı bu araştırma, 1949'da Ömer F. Akün tarafından Türkçeye çevrilip İstanbul'da bir dergide yayınlanmıştır.

bir dili bulunmadığı sonucunu vermez. Hattâ kimi yabancı sözcükler ya da Türkçe eklerle son bulan yabancı sözcükler, Gagauzlar gibi yazıları olmayanlar için değil, yazısı ve belli bir edebiyatı bulunan diller için bile bir olağanüstülük göstermez. Kaldı ki, Gagauzlar gibi yazısız ve edebiyatsız bir halk için, bu, bir şey değildir. Gagauzların yıllarca Selçuk Türkleriyle birlikte yaşamaları sayesinde, dilleri yeteri kadar Osmanlıcaya benzemiştir: özellikle Varna, Balçık, Kavarna yörelerinde...

Venedik'te 1303 yılında San Marko kilisesinin mihrabında bulunan, büyük İtalyan ozanı Petrarca tarafından armağan edilen Kuman yazmalarından, Gacal-Gaguz diliyle Kuman dili arasındaki fark pek kolay anlaşılır. Macar Türklük-bilimci Géza Kunn¹⁹, bulunan belgelerin Kumana ait olduğunu, daha 1880 yılında Budapeşte'de ispatlamıştır. Alman asıllı Rus Türklük-bilimci Radloff ise, bunların anlamını açıklayarak (Codex Comanicus)'u meydana getirmiştir²⁰. Bu Türkçe Hıristiyan yazmasının kimi parçalarını, Manov, Gagauz ve Bulgar dilleri arasında karşılaştırmalar yaparak kitabına alır (ss. 18-19). Gagauzca metni şöyledir:

Ay Luka der evangeliye içinde:

O gün açan Ristos doomuş.

Gelmiş inster kıra da demiş çobanlara

Kim koyunarı güdârmişler:

Bên size süylerim, büyük sevinmek,

Büyün doodu kurtaran dübüdüz dünyayı.

Aynı Venedik yazmasında "Atamız" adlı Tanrı duası da aşağıdaki gibidir. Gagauzcası: "Ya göklerde olan Babamız; senin adın anılsın. Padişahın gelsin, senin kuvvetin göktâ gibi, erdâ de olsun. Gündelik ekmeemizi ver bizâ bu gün. Hem bizim borçlarımızı baaşla, nical biz da bizâ borçlu olanları baaşleyoris. Hem bizi fenalaa kolverme; illâ bizi fenalıktan kurtar."

¹⁹ KUNN, Géza, -*Codex Comanicus bibliothecae ad templum divi Marci Venetiarum, primum ex integro edidit.*- Budapest, 1880.

²⁰ RADLOFF, W. -*Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus.*- ("Mémoires de l'Académie impériale des sciences de Saint-Petersbourg", tome XXXV, No. 6, St. Pétersbourg, 1887).

Asparuh (İsperih) Bulgarlarının dili ise, Bulgar dilbilimcisi Prof. Dr. Mladenov'a göre, "eski ve yeni Türk dilleri sırasında önemli bir yer almakta; bazen Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasında birleştirici bir köprü durumu göstermekte, bazen de Kumanca ile paralel bir biçimde gitmektedir." Dolayısıyla, Osmanlı-Gagauz dilinden ayrılmaktadır. Örnek olmak üzere, Manov, Osmanlı-Gagauz diliyle karşılaştırmaları yapılmış 9 İlk-Bulgarca sözcük verir. Bunlar arasında sığır, yılan, tavuk, tavşan, arslan, sinek gibi hayvan adları vardır (s. 20).

Görüldüğü gibi, İlk-Bulgarlar, dil bakımından Peçenekler, Uzlar (Gagauzlar) ve Osmanlılardan çok, Kumanlara yakınlaşırlar. Böylece, iki grup oluşur: İlk-Bulgarlar ile Kumanlar; Peçenekler, Uzlar (Gagauz ve Gacallar) ve Osmanlılar. Ancak hep birlikte, bir bütün olarak ele alınınca, hepsinin de Türkçe gibi ortak bir dil kökeni var. Türkçe bugün bile o denli ayrı ifade biçimlerine bölünmediğinden, Türk kavim ve halkları, tek bir ulus olma durumunu arzeder.

Gördüğümüz üzere, Tuna kıyılarıyla Doğu Balkan ve Kara-deniz arasındaki topraklara Türk kökenli birçok kavim toplanmıştır. Bunlar, uzun yıllar kendi adlarını ve dillerini korumuştur. Ancak, zamanla ve hele dince birbirinin zıddı olan iki topluluğa, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi iki dine ayrılmaları, bunlardan İslâmlığı kabul edenlerin ortaklaşa Türkler ya da Gacallar adını korumalarına, Hıristiyanlığı kabul edenlerin de Gagauzlar, yani Hıristiyan Uzlar ya da Oğuzlar, ya da "Hıristiyanlaşmış Türk kavimleri" unvanını korumalarına neden olmuştur. Bu toprakların Türk rengine, buraları gezip dolaşan G. Lejean'ın coğrafya atlası da tanıklık etmektedir²¹. Bunu başka bir İngiliz atlasında da görmekteyiz²².

Şkorpil "Byzantinoslavica"²³ adlı kitabında şunu yazar: "Bu atlaslarda bu topraklardaki Türk ögesi, ufak kimi ayrılıklarla, yoğun bir topluluk halinde gösterilmiş, Balkan yarımadasının kuzey-doğusunda Dobruca, Deli-orman ve Koca-Balkan'ın iki kuzey bölümünü; Koca-Balkan'ın güneyinde de Burgaz körfezi kıyısındaki Mandıra gölüne dökülen Rus-kasrı deresine dek uzandığı belirtilmiştir.

²¹ LEJEAN, G. -*Ethnographie de la Turquie*.- Gotha, Perthes, 1861.

²² MACKENZIE, G. Muir and A.P. IRBY, 1867.

²³ ŞKORPİL, K. -*Byzantinoslavica*. V. -Prag, 1933; p. 174.

Bulgar kralı II. Asen'in Ragusa (Dubrovnik) tüccarlarına 1230-1231'de verdiği fermanın anlaşılacağına göre, adları anılan Türk kavimlerinin yığılı bulunduğu bu yerlere "Karvuna ya da Karbona toprağı" denilirmiş; buraların yönetim merkezi "Karvuna" (Balçık)²⁴ kasabasıymış. Bu yöre halkından, özellikle önemli bir bölümü Hıristiyan olan Uzlardan Bizanslılar asker toplarmış. Bu Oğuz kavimleri ne tümüyle bağımsız, ne de hükümet yönetimi altında olmadığından, hükümet için tehlikeli sayılmış. Çünkü, bunlara sınır bekçiliğı yaptırmak için güvenilemezmiş, buralara yağma için saldıran türlü-çeşitli kavimler varmış. Çokluk kendileri de bu kavimlerin yağma işlerine katıldığından, hükümet süreklince, bunlar üstünde uyanık bulunmak ya da bu kavimleri genel bir topluluk ve olabildiğince yararlı olacak bir duruma sokmak zorunda kalmıştır.

İznik İmparatoru VIII. Mihail Paleolog, uygun bir andan yararlanarak kendisine sığınmış bulunan Konya Sultanı İzzettin Keykâvus'u -esasen kendisine vaadi bulunduğundan- aynı dinden, aynı soydan oldukları için bu kavimlere hükümdar yapmayı düşünmüş. Bu adam, Hıristiyanlarla Hıristiyan, Türklerle Müslüman olmasını iyi bilen bir kişiymiş²⁵.

Moğolların takibine uğrayan Konya Sultanı İzzettin Keykâvus, 1259 yılında İznik (Nikaia) İmparatoru VIII. Mihail'e sığınmak zorunda kalmış, kendisiyle yandaşlarının yerleşmesi için arazi istemişti. Ünlü tarihçi Hammer'e göre, yandaşları binlerce kişiymiş. İmparator Mihail'den olumlu yanıt alan İzzettin, Hıristiyan olan annesi ve yandaşlarıyla birlikte İznik'e doğru yola çıkmıştı. Viyana Ulusal Kitaplığında bulunan XIV. yüzyıla ait "Oğuzname"²⁶ adlı Farsça bir yazmadan anlaşıldığına göre, İzzettin Anadolu'dan gizlice filosuyla kaçmış, Varna'da demirlemiştir. Yunanlı tarihçi Grigoras'a göre, İzzettin Mihail'den "ya göçebe aşiretlere karşı bir ittifak, ya da kendisi ve yandaşları için en uygun bir sömürge olan Rumeli topraklarının bir bölümünü" istemiştir.

²⁴ MLADENOV, St. -*Bılgarska istoričeska biblioteka* (Bulgar tarih kitaplığı), 1931, cilt I, s. 131: "(Balçık) ya da (Balçık) kıl ve çamur demektir. Kaşgarlı Mahmud da "balçık"ı çamur olarak gösterir. Bu, Orta Türkçede de böyledir".

²⁵ GRİGORAS, N. -*Romayki istoriya*", cilt IV, s. 4.

²⁶ Viyana Kitaplığında bulunan XIV. yüzyıldan kalma bir Fars yazması. "Oğuzname" ve İzzeddin üzerine ayrıntılar için bak: *Selçuklu Türklerinin Dobruca'ya yerleşmeleri*, "Bulgar Bilimler Akademisi Dergisi", cüz X, 1915. Şu kaynağa da bak: Dr. İvan K. DİMİTROV, *XIII. yüzyıl ortalarında*.

Mihail önceleri İzzettin'in bu ricasını yerine getirmek istememiş; ancak 1261 yılında İstanbul'u yeniden ele geçirinca görkemli bir biçimde kente dönmüş, İzzettin'i de beraberinde götürmüştür. Mihail, "Karvuna Yurdu"ndaki çeşitli kavimleri genel bir yönetim altında toplamanın, kendi yurdunun esenliği bakımından zorunlu olduğunu anlayınca, İzzettin'in yönetiminde bağımsız bir devlet meydana getirmeye karar vermiş, böylece onun isteğini de yerine getirmiştir.

Oğuzname'de İmparatorun Dobruca'da bağımsız bir devletin kuruluşuna izin verdiğini okuruz.

"İstanbul hükümeti kesinlikle inandı ki, kuzey Bulgaristan'a artık yerleşmiş bulunan Peçeneklere boyun eğdirmek, Tuna ötelerinden gelen her yeni barbar akınını hemen ve başarıyla defedebilmek için, İmparatorluğun Balkanlardaki kuzey-doğu sınırında bağımsız ve güçlü bir bölge kurmak gerekmektedir. Gerekli askeri sağlanmış, iyice örgütlenmiş olan bu bölge, Balkan yarımadasına gelecek yeni barbar akınlarına karşı aşılmaz bir set görevini görecekti"²⁷.

İzzettin'in yönetiminde kurulan bu yeni devletin amacı, yabancı akınlarına karşı koymak, Mihail'in iyi ilişkilerde bulunduğu Tırnova'daki Bulgar Kralı Konstantin Tih'in emellerine karşı korkuluk durumunu almaktan ibaretti. Gerçekten, bunlar imparatorun yardımına koşarak zafer kazanıyordu.

İzzettin, hükümet yönetimindeki işlerini yoluna koyduktan sonra, yönetimi dayısı Sarı Saltuk'a bırakarak İstanbul'a gitti (1263)²⁸. Bu hükümetin resmi dini Hıristiyandı. İstanbul Patrikhanesine bağlı bir ekzarhı vardı ki, "Kavarna"da otururdu. Bu yüzden Gagauzlar, Hıristiyan olmaları dolayısıyla, devletin birinci sınıf ögesi sayılırdı. Bunlara öteki Hıristiyanlaşan İlk-Bulgarlarla başka Türk kavimleri de katılmış, genel bir Gagauzlar, yani Hıristiyan Oğuzlar unvanını almışlardır²⁹.

Milliyet denilen şeyin o zamanlar bir anlamı yoktu; çeşitli milletleri bir araya toplayan dince sınırlanırdı.

²⁷ ZLATARSKİ, V.N. -*Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi*. II. cilt.-Sofya, 1934; s. 112.

²⁸ HAMMER, cilt I, s. 165: "Bundan bir süre (Sarı Saltuk'un yerleşmesinden) sonra bu kol (Sarı Saltuk kolu) Kırım'a göç etmiştir".

²⁹ Gagauzca'da (Gıga) ya da (Gaga) hak, doğru anlamına gelir. "Allah gıganı versin!" demek, Türkçe'de: "Allah lâyıkmı versin!" demektir. Böylece Gıga-uz ya da Gaga-uz, Hakka inanan Uz demektir, yani Hakka inanmayan Oğuzlar'ın, putatapanların (putperestlerin) aksidir demektir.

Patrikhane'nin bir Sen-Sinod kararından (1652)³⁰ sonra, Kavarna'daki ekzarhlığın "kendi sınırları içinde bulunan bütün köy ve kasabalarıyla birlikte" Varna'daki metropolitliğe bağlandığını, o zamanki Metropolit Antim'in yönetimine girdiğini görürüz.

VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla İzzettin tarafından kurulan yeni devlet, Selçuk Türklerinin bunlarla birleşmesi nedeniyle, yeterince güçlenmiştir. Çünkü, dediğimiz gibi, İzzettin buraya kendi askerleri ve donanmasıyla geldiğinden, birkaç kez İmparator VIII. Mihail'e yararlı olmuştur.

Sarı Saltuk'un ölümünden (1265-1346) sonra, Karvuniye hükümdarı olarak kendisine ardıl (halef) olandan söz edilmemektedir. Bunun nedeni, Hammer'de ve "Oğuzname"de yazıldığı gibi, acaba, Selçuk Türklerinin göçleri mi?³¹ Yoksa, kavimler arasında başa geçmek yüzünden çıkan kavgalar mı? Bunu bilmiyoruz. Ancak, bilinen bir şey var ki, o da şu: Türk kavimleri; dediğimiz gibi, gerek Hıristiyan Gagauzlar olsun, gerekse İslamlaştırılmış Putperestler bulunsun, hep çoğunluğu oluşturmuş, en güçlü öge olmuştur.

Bunun sonucu olarak şunu kabul etmek kesinlikle garip değildir: bu kavimler arasında başa geçmek için yapılan savaşlarda, Bulgar kralı Asen'in komutanlarından biri olan, Kuman ya da Türk soylu, ama Hıristiyan olan Balık (Balik), başa geçerek bu Oğuz kavimlerinin hükümdarı olmuş, VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla bağımsız bir Oğuz devleti kurmuştur. Bulgar krallığının son yıllarında boyarlar - özellikle bunların kral soyundan olanları - ellerinde bulunan yarar ve çıkarları vaat ettikleri bölgelerin valiliklerinden yararlanarak bağımsız devletler kuruyor, hattâ resmi krallık hükümetine de el atıyordu. Onun için, bu dönemde, Dobrotiç'in gibi bir takım yarı ya da tam bağımsız hükümetlerin kurulduğunu görürüz.

"Varna Kazıbilim Derneği Haberleri"nde³² şunları okuruz: "1346 yılında Balçık kasabası hükümdarlığını Kuman boyarları soyundan Balikas yapmıştır. Kendisi o zaman İstanbul'da başgösteren iç kavgalara katılmış. İmparatoriçe Anna'ya kardeşleri olan Teodor ve Dobrotiç'in yönetiminde 1.000 süvari göndermiştir. Bu boyarın ve kasabanın adı, Varna Acemler (Aksakovo) köyünde bulunan bir yazıtta anılmaktadır. Bu köy pek eskidir, 1444 yılından

³⁰ NİKOLAU, İoanis. -*Odisos*. -Varna, 1894; s. 200.

³¹ "Oğuzname"ye göre, Dobruca Türkleri Sarı Saltuk'la birlikte göç etmiş, kendilerine arazi verilmiştir. G.D. Balasçev'e göre ise, ("Mihail Paleolog", Sofya, 1930) "Oğuzname'nin verdiği bu bilgi doğru değildir".

³² "Varna Kazıbilim Derneği Haberleri", V. kitap, Varna, 1912, s. 51.

kalma Mühlüz istihkâmları burada bulunur. Yazıtta bunlardan söz edilmekte, köyün Vladislav tarafından alındığı söylenmektedir. Bu yazıt bir kireçtaşı üzerine kazınıp oyulmuştur. 0.27 m genişliğinde, 0.15 m kalınlığında, 0.21 m uzunluğundadır. Kendisine bir örneğini gönderdiğimiz Dr. Jreçek, bu yazıt üzerine şu düşünceleri ileri sürdü: "İlk satırı herhangi bir kişi adı olabilir. (Teodoros, Teofilos vb. gibi). İkinci satırında, kuşkusuz, Balikas'ın adı var ki, bunun için 1346 yılı Kantaküzen'de söz edilmektedir (III/95). Üçüncü satırında Karvunas'ın adı vardır. Bu taşın, kardeşi Teodor'un mezar taşı olduğunu sanırım".

Balık doğrudan doğruya Tırnova'daki Bulgar krallarıyla ilişki kurduğu gibi, Bizans imparatorlarıyla, Tatarlarla, Venediklilerle ve başkalarıyla görüşerek ticaret antlaşmaları yapıyordu.

Kantaküzen'e göre, İmparatoriçe Anna, "Karvuna Arhontu Balık" adında birine başvurmuş. Bundan anlaşıldığına göre, Balık o zamanlar bir kral değil, ancak bir arhont (voyvoda) sayılıyormuş.

Daha sonra bu Oğuz devletinin Tırnova'daki Bulgar Kralı Şişman'la bir ittifak meydana getirdiğini, birçok işte onunla birlikte hareket ettiğini görürüz³³.

İmparator Kantaküzen'in anılarına göre, Balık'ın Mihail Paleolog'un katilçileriyle (varis) olan ilişkisi şöyle:

"İmparatoriçe Anna, İstanbul'dan başka bütün kentlerin Kantaküzen'e katıldığını görünce, Karvuna Voyvodası Balık adlı birine elçiler göndererek yardım ricasında bulunmuştur. Balık bu ricayı memnunlukla kabul etmiş, İmparatoriçeye "Teodor ve Dobrotiç adlarındaki kardeşleriyle özel olarak seçtiği 1.000 süvari eri göndermiştir. Bunlar deniz kıyılarındaki kentleri imparatorundan ayırarak imparatoriçeye katılmaya ikna etmişlerdir. İmparatoriçe bunları büyük bir iltifat ve saygı ile karşılayarak, Dobrotiç'i büyük Dük Apokavu'nun kızıyla evlendirmiş, kendisini Yunan ordusuna komutan yapmıştır"³⁴.

³³ *Dobrucanska biblioteka* (Dobruca kitaplığı), No. 1, Sofya, 1917: "Balık'ın Bulgarlığı ve Dobruca'nın yönetimine ilişkin Bulgar karakteri şu gerçeikle de saptanır ki, Balık, Yoan Asen gibi Kral Aleksandr'ın oğlu olan ve temiz Bulgar topraklarını yüzyıllar boyunca yönetenlerden biri olan bir hükümdara ardıl (halef) olmuştur".

³⁴ *KANTAKUZİNU. -İstoriya G(gama) I*, sel. 585, ekd. Vonis.

Balık'ın ölümünden sonra, Oğuzların tahtı Dobrotiç'e geçmiş (1357)³⁵, Bizanslılarla olan aile ilişkileri dolayısıyla kendisine (Despot) denilmiştir³⁶. Dobrotiç'in hükümdarlığında devlet güçlenmiştir. Selçukluların donanmasına varis olan bu adam, donanmasının güçlenip örgütlenmesi için çaba göstermiştir. O zamanlar ilk kez olarak (Karvuna Yurdu)'na - ondan önce Küçük İskit yurdu denilirdi - (Dobrotiç yurdu) adı verildi ki, yeni Türk yazarları daha sonra buna (Dobruca) demişlerdir. "Bu ad, bu ülkenin XIV. yüzyıldaki bağımsız hükümdarlarından biri olan Dobrotiç'ten alınmıştır".

Dobrotiç'in ölümünden sonra, yerine Yanko geçmiştir (1386). Bunun anası, az önce denildiği gibi, Büyük Dük Apokavu'nun kızı olan bir Rum kadınıdır. Yeni tarihçiler Yanko'yu İvanko diye yazmışlardır. Oğuzların bu son Despotu, İstanbul Cenevizlileriyle bir antlaşma yapmıştır ki, burada Yunanlılar ve Bulgarların kendi uyruğu olduğu kaydedilir. Demek oluyor ki, o, Bulgar, Yunan vb. ulusların uyrukluğ ettiği bağımsız bir hükümdarımış.

Sultan I. Bayazet'in akınlarını (1398) durduramadığından, sultanın yönetimine girmek zorunda kalmıştır. Böylece, 1263 tarihinde Mihail Paleolog'un yardımıyla Kara-deniz'in batı kıyılarında, doğrudan doğruya İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı olarak bağımsız bir ekzarhlık halinde kurulmuş bulunan bağımsız Oğuz devleti ortadan kalkmıştır. Bir daha kurulamayan bu devlet, tam 130 yıl yaşamıştır.

Oğuz devletinin Osmanlıların eline geçmesinden sonra Gagauzların ve İnk-Bulgarların bir bölümü İslâmlığı kabul etmiştir. Öteki bölümü ise, Türklere karşı Müslüman görünerek uzun süre Hıristiyanlığını korumuş; görünüşte, gerek kılık-kıyafet, gerekse dil yönünden, Türklere ayrılıkları olmadığı için, dinlerini gizlemekte zorluk çekmemiştir.

Bilindiği üzere, İstanbul Türk egemenliğine girdikten sonra, Fatih Sultan Mehmet, din ve milliyet ayrımı yapmaksızın bütün Hıristiyanların başı olarak yalnızca İstanbul Patriğini tanımıştı. Müslüman Türklerin bu zafer sarhoşlukları sürüp gittikçe, reyanın okul ve kilise işleri söz konusu bile olamazdı. Kilise törenleri katakomplarda yapılıyordu. Ancak; Patrikler Vezir, Papazlar da Paşalar tarafından kabul edilmeye başlandığı zamandan sonradır

³⁵ JREÇEK. *İstoriya na bulgarite* (Bulgarların tarihi), s. 416: "Dobrotiç, Karadeniz kıyılarındaki arazinin, Şişman'ın yüksek yönetimi altında yarı bağımsız bir hükümdarı idi".

³⁶ *Dobrotiç*, Doğu Bulgaristan'da bağımsız bir devlet kurmuştur. Kimi tarihçiler, onun Aleksandr'ın (Yahudi olan) üçüncü karısından doğduğunu sanırlar.

ki, Hıristiyanlar dinsel törenlerini serbestçe yapmaya başladılar, okullarını açtılar.

Gagauzlar ise, Hıristiyan olmaları nedeniyle, Patriğin yönetiminde kalmışlardı. Patrik de dinsel ve ulusal işlerde bunları istediği gibi kullanmaktaydı. Bunların birçoğu Rumca eğitim-öğrenim göyerek, Rum terbiyesi alarak Elen (Helen) adını almıştır³⁷. Küçük bir bölümü ise, Türklerin, ötekiler de Bulgarların ve Rusların etkisi altında kalmıştır. Bu olgu, Rus bilgini Moşkov, Çek bilgini Jreçek'in de aralarında bulunduğu birçok Türklük-bilimciye üç türlü Gagauz bulunduğu zannını vermiştir: "Rum Gagauzları", "Bulgar Gagauzları", "Asıl Gagauzlar"³⁸. Kara-deniz kıyılarında yaşayan, Rumların etkisinde kalanlar Rum Gagauzu sayılmışlar; iç Bulgaristan'da yaşayanlar Bulgar Gagauzu ve Asıl Gagauzlar ise, Bulgaristan'ın kuzey-doğusunda yaşayan ve bugüne dek dillerini, gelenek ve göreneklerini tümüyle korumuş olanlar... Böylece Bulgarların etkisinde kalanlar, Moşkov'a³⁹ göre, "Sveti, Kako, Lelya" vb. gibi sözcükler kullanırken, Rumların etkisinde kalanlar "Ay, Akona (İkona), Hristos aneşti, Kali mera" vb. gibi sözcükler kullanırmış. Ötekilere, yani Türklerin etkisinde kalanlara gelince, bunlar da ötekilerin, örneğin "Kako"suna karşılık "Abla"; "Lelya"sına karşılık "Teyze"; "İkona"sına karşılık "Put tahtası" derlermiş.

Varna köylerinden Kestiriç'e (Tsarevo) uğramış bulunan Moşkov, burada konuşulan Gagauzcada da ayırım gördüğünü söyler. Moşkov'a göre, örneğin: "İçin" edatı kimi yerlerde "için"; kimi yerlerde de "komaa" olarak kullanılmaktadır. Kimileri örneğin: "Benim için; Senin için; Onun için" derken, ötekiler "Benim komaa; Senin komaa; Onnun komaa" derlermiş. Moşkov'u yanılığa düşüren nedenlerden biri de örneğin Kestiriç köyünde işittiği: "Bu testi su için" tümcesini kimilerinin: "Bu testi su komaa" biçiminde kullanmalarıdır. Oysa bu tümcede "Koymak" mastarı kullanılmıştır. Bu da "için" edatının karşılığı değildir. Bundan dolayı, birinci tümce ile ikincisi arasında ayırım vardır. İkinci tümceden: "Bu testi su koymağa mahsustur" anlamı çıkar.

³⁷ NIKOV, Peter, *-Bilgarskoto vjrajdanje viv Varna i Varnensko* (Varna ve yöresinde Bulgar uyanışı). -Sofya, 1934; s. 50: "Bağımsızlığa (1878) değin, hattâ ondan sonra da Bulgarların birçoğu kendilerini Rum saymakta devam etmişlerdir".

³⁸ MİLETİÇ, Dr. *-Staro-bilgarskoto naselenie viv severo-iztočna Bilgariya* (Kuzey-doğu Bulgaristan'da Eski-Bulgar halkı), s. 15.

³⁹ MOŞKOV, V.D. *-Turetskiya plemena Balkanskago poluostrovo* (Balkan yarımadasında Türk kavimleri). -Moskova, 1904.

Jreçek de aynı biçimde aldanmış, Dimitriy kişi adını Gagauzların Demir olarak dillerine çevirdiklerini sanmıştır. Gerçekte ise, Demir, "Jeze - Jezezo" adının çevirisidir. Gagauzlarda Dimitriy'in karşılığı Mitış'tir. Aynı son ekle biten buna benzer adlar da vardır: Gabış, Patiş, Petruş, Paruş vb. gibi. Her özel ad bir de sıfat alır: Uzun Gabış, Oynak Patiş vb. gibi. (Bunlar takma addır.)

Jreçek ve öteki kimi tarihçilerde başka yanlışlar da görürüz: Bunlar Akdere (Bela), Kuru-köy (Koru-köy, Goritsa), Taptuk (Kipra), Kara-Hüseyin (Stratsimir) vb. gibi Rum köylerini Gagauz köyü sanmışlardır.

Dr. Miletiç "Kuzey-doğu Bulgaristan'da Eski-Bulgar halkı" adlı kitabında (s. 126) Hezar-grad (Razgrad) ilinin Pop-köy (Popovo) ilçesine bağlı Hacı-Yürük (Opaka) ve Palamartsa (Palamartsi) adlı Bulgar köyleri için şöyle der:

"Türklerle ilişki kurmak, onlara yardımda bulunmak zorunda kalan Eski-Bulgarlar, bu ilçede de, şöyle diyelim, ikinci bir ana dili benimsemişler. Bunlar daha çok bunu konuşurlar, evlerinde de bu dille görüşürler. Onun için, kimilerinde bunların iyi Bulgarca bilmediği, daha çok Türkçe konuştuğu kanısı oluşmuştur".

Dr. Miletiç'in bu açıklamaları, bize kalırsa, biraz abartmalıdır. Çünkü, başka yerlerde, hattâ İslâmlığı kabul etmiş bulunan Bulgarların kendi dillerini korumalarını ne ile açıklayabiliriz? Bu köyler halkının henüz *...avlaşmayı* başaramayarak, Gagauzlar ve Gacallar gibi, Türk dilini koruduklarını kabul etmek daha doğru olmaz mı?

Gagauzlar mânen Rum yönetiminde bulunduğu Rum okullarına, Rum kiliselerine gider, ancak Türkçe konuşurlardı. Daha sonra III. Yoakim unvanıyla İstanbul Patriği olan Varna Rum Metropolidi Yoakim'in 1867 yılında İstanbul Patrikliğine yazdığı bir rapordan anlaşıldığına göre, kendilerine "Türkçe konuşan Elenler" adı verilen Gagauzlar, Rum metropolitliği ile ilgilerini keserek, o zamanlar Varna'da Papaz Konstantin tarafından ilk kez kurulan Bulgar kilisesi cemaatine bağlanmışlar, çocuklarını da yeni açılan Bulgar okuluna göndermeye başlamışlardır.

Bununla birlikte, bunların önemli bir bölümü Rum kilisesi yönetiminde kalmayı sürdürmüşler, hep Türkçe konuşarak Rum harfleriyle Türkçe okuyup yazmışlardır. Okudukları kitaplar Karamanlılardan alınmış olup⁴⁰ Avram, Yako, Antoniy, Aleksiy ve Büyük İskender üzerine yazılmış yapıtlardır. Halk türkülerini ve masallarını ağızdan ağza nakletmişlerdir. Gagauzların

⁴⁰ Rum harfleriyle yazılmış Türkçe bir okuma kitabı: "S.A. Hudarerdoğlu: Teodotu, "i Turkofonos Eliniki filologia", sel. 299-307.

çoğunluğu oluşturduğu yerlerde İncil'in duaları, sureleri, öğütleri hep Türkçe olarak okunmuştur. (Manov'un kitabının ikinci bölümüne bakılabilir.)

Gagauzlar kendi milliyetlerinde kuvvet ve metanetle ısrar etmektedirler. Gagauz köylerine yerleşen Bulgar aileleri, Gagauzları Bulgarlaştıracakları yerde, kendileri Gagauzlaşmışlardır. Hattâ, Gagauz köylerindeki Bulgar öğretmenleri, Bulgarca öğretecekleri yerde, Gagauzların ahlâk, gelenek ve göreneklerini de benimseyerek, kendileri Türkçe öğrenmişlerdir. Böylece, Gagauzlaşan bu Bulgar aileleri, birçoklarının Gagauzların kökence Bulgar oldukları, sonradan dillerini unuttukları biçiminde yanlış bir takım düşünceler ortaya atmalarına neden olmuştur. Oysa, gerçekten, bu gibiler Gagauzlarca özümlemiş (asimile edilmiş) Bulgar aileleridir.

1787-91 Suvorov savaşlarında Gagauzlardan birçoğu Bulgarlarla birlikte Novo-rosiysk'e göç etmiş, 1801-12 yılları arasında da Basarabya'ya yerleşmişlerdir⁴¹.

Moşkov'a göre, Basarabya'da o zamanlar 70.000 kadar Gagauz vardı. "İslâm ansiklopedisi"ne⁴² göre ise, Surguzlarla birlikte, bütün Gagauzlar 100.000 kişiyi aşar. Ancak, 1938 yılına göre, Basarabya'daki Gagauzların sayısı 150.000'e yükselmiş, bütün Romanya'da ise 300.000 kişi olmuştur. (Bu, Yaşar Nabi Nayır'ın verdiği sayıdır, s. 81).

Yunanlı tarihçi Papadopoulos Vretos'a göre, 1853-54 yıllarında Varna nüfusu 16.000 kişiden oluşuyordu, bunlardan 6.100 kişi ortadoks Hıristiyan, yaklaşık 10.000 kişi Müslüman Türktü. Bir Rum istatistiğine göre, 1865 yılında Varna Gagauzlarının sayısı 7-8 bin kişi olarak gösterilmiştir.

Basarabya'daki Gagauzlar arasında Kaptan Dimitriy adında birinden söz edilir. Bu Gagauz, Çar I. Nikola'yı ölümden (bir Arabin saldırısından) kurtarmıştır. Kaptan Dimitriy Rum asıllıdır, bir süvari subayı olan Vatikoti'nin ta kendisidir. Suvorov ve Rumatsov'un yönetiminde çalışmış, Yunan bağımsızlık savaşında (1821) Basarabyalı Bulgarlardan iyi talim görmüş bir müfrezeyle Rami'ye yerleşerek savaşa katılmak üzere hazırlanmışsa da erken çatan ölümü (1821) yüzünden bu düşüncesi suya düşmüştür. Bu subayın anısına, bugün Basarabya'da Dimitrovka adını taşıyan bir köy vardır.

⁴¹ TİTOROV, İ. -*Bilgarite viv Besarabiya* (Basarabya'da Bulgarlar). -Sofya, 1903; s. 21: "Bulgarların Türkiye'den en önemli, en yoğun göçleri Türk-Rus savaşından (1828-29) sonra olmuştur".

⁴² *Encyclopedie des Islams*, Leipzig, p. 134.

Gagauzlar uygun boyda, sağlam bacaklı, sağlam kollu insanlardır. Renkleri esmer, burunları iri, gözleri mavidir. Kızları güzel ve beyaz tenli olur. Yüzleri toparlak ve dolgun, göğüsleri iridir. Yüzlerine pudra sürer, yapay benler oluştururlar. Yaşlı kadınları çirkin olur. Kızlar delikanlılardan kaçmaz, ancak bu gençlerle konuşurken ağızlarını parmaklarıyla örterler. Gagauz, yaradılışça şen, cesur, çevik, müsrif denecek yollu cömerttir. İyiliksever, yardımsever, konukseverdir. Son derece kinci ve yılmazdır. Korkmadığını ispatlamak isteyince, en tehlikeli işlere atılır; kendisini bıçaklar; hattâ kalçalarından bir parça et kesip pişirdiği, bunu meze diye arkadaşlarına sunduğu bile olur. Bu gibi neşeli zamanlarında yumruklarıyla pencere camlarını kırarak ellerini parçalar; kadehleri ağzına atarak çığır... Bunlar, gerçek bir Gagauz için üstün nitelik sayılır. Şu Gagauzca dizeler, bu konuda yeterince tipiktir:

Mihanee varmalı,
Tezgâhtara çatmalı,
Kadehi kırmak,
Elini sarmak
Hovardaya, hovardaya
Pek namdır.

Tanınmış Bulgar yazarı Anton Straşimirov (1872-1937) "Soyağacım" başlığı ile 1919'da Rusçuk'ta yayınladığı bir anı-yazısında Varna Gagauzlarını şöylece anlatır:

"Kadın yönünden Gagauzlar mutlu adamlardı. Bu da sanki şiddetli ahlâk kurallarından değil, belki saflıktan, biraz da bütün güçlerini vapurlardaki ağır, yorucu işlerde kullanmalarından, sonra eğlence, oyun ve kavgalardan ileri geliyordu. Kadınların bile içmesine karşın, aralarında alkolik yok gibiydi. Bu insanlar oç alıcı değildiler, asla! Bir gün birkaç Gagauz arkadaş meyhanenin birinde içmişler, (karşılama) denilen bozuk bir Bulgar dansı oynuyorlardı. Sandalyede püsküller içinde kaybolmuş bir laterna çalınıyor, biz de mahallenin bütün kopukları, seyir için pencerelere abanmışız. İşte, ortada oynayanların yeni bir (ahbab)ı çıkageldi. Henüz mahmur olduğundan, sessiz sadasız onların masasına oturup içmeye başladı. Bu gelen, büyük bir oyuncu olmalıydı: oynayanlar, o da bir mendil sallasın, diye çevresine koştu. Ama herif içmek, mahmur mahmur susmaktan başka bir şey yapmıyordu. O vakit oyuncuların biri kolundan tutup çekti, sessiz adam gene kılmıdamadığından, beriki ona öylesine bir tokat aşketti ki, adamcağızın yanığı şimşek gibi parıladı. Döven yine oyununu sürdürdü. Ancak, laterna sunca, tokatlanan ayağa kalktı. Demin kendisine vuranın tam karşısına geçip dineldi, dimdik durmasını söyledikten sonra: (Ö öyle vurulmaz, bak böyle

vurulur!) diye ona öylesine bir şamar patlattı ki, suçlu bir değnek gibi yere yıkıldı, burnundan sel gibi kanlar boşandı. Şu da var ki, bundan başka bir şey olmadı. Ertesi gün, bu iki adamı, kızlar gibi el ele vermiş, sokaktan geçerken gördüm.

"Bu çeşit olaylara karşın, Gagauzlarda, her eğlence çokluk saplama, öldürme gibi bıçak oyunları ile biterdi. Komşumuz Manol, bir gün, öteki komşumuz Aneşti ile Çakır'ın meyhanesinde içtikten sonra başlamışlar söz kavgasına! Manol elini kemerine atarak Aneşti'ye demiş ki: (Tüü, bıçağımı evde komuşum, yoksa ben sana gösterirdim). Aneşti karşılık vermiş: (Git, al da gel, seni burada beklerim). Manol eve varıp bıçağını alır, Çakır'ın meyhanesine döner, kendisini sessizce bekleyen Aneşti'yi öldürür!...

"Bütün bunların böyle olmasının nedeni, Varna'nın Bağcılar mahallesinin gerçekten küçük bir karanlık cumhuriyet oluşu idi..."⁴³

Dr. Jreçek Gagauz tipi için şu betimlemeyi yapar: "Gagauz tipi, Bulgar ve Yunan tipinden o denli ayırıcıdır ki, insan çabucak ayırabilir. Gagauzlar, ufak tefek, balık etinde, geniş sert kafalı, kısa boyunlu, güçlü-kuvvetli kollu, iri bacaklı insanlardır. Gözleri kara, saçları kara, tenleri esmerdir. Genç kızların gözlerinde özel bir ateş parıltı, ancak iri kalçalarına hep beyaz ve mavi nakışlı şalvarlar giyen yaşlı kadınlar çokluk çirkindir. Şurada-burada başka öğelerle karışmışlar da görülür ki, bunlar sarı Bulgar saçlı ya da Yunan profilli olurlar."

Gagauz genellikle şen, eğlenceyi sever, şakacıdır. Kış mevsiminde türlü-çeşitli şölenler verir. Bu şölenlerde kızlarla delikanlılar arasında manzum, kafiyeli, alegorik fikirler söylenir (kitabın II. bölümüne bak), türlü oyunlar oynanır. Bu oyunlardan birini Jreçek şöylece anlatır (1890):

"İçki ve yemeklerin verdiği zevk ve neşeden sonra, genç Gagauzlardan biri tavşan kılığına girer. Bunun için "yemeni"lerini (bir çeşit hafif ve kaba ayakkabı) başına bağlayarak iki uzun kulak yapar. Sırtına kocaman bir goçuğu tersine giyer, yüzünü maskeler. Gaydanın ahengine uygun bir biçimde sıçramaya, tavşan gibi bağırıp oynamaya başlar. Çevresindekiler bu sırada gaydacıya şöyle seslenir: "Pırkıldat, balam, pırkıldat" (Şişir, oğlum, şişir). Bir bölümü de oyuncuyu "Cirt, balam, cirt" (Tutun, oğlum, tutun) diye cesaretlendirir. Bir genç, elinde şarap kadehi olduğu halde ortada dolaşır, konuk-

⁴³ Bu yazının tamamı için bak: Varlık dergisi, Ankara, 1938, cilt V, sayı 117, ss. 715-717: *Gagauz hayatı*. Ayrıca bak: Türker ACAROĞLU, *Bulgar hikâyeleri antolojisi*, İst., 1967, ss. 6-10: Çocukluk.

lara sorar: "Ne vereyim sana? Şarap ister misin?". Kendisine: "Şarap istemem, kıymız ver bana!" karşılığı verilir. Bu genci bir başkası izler. Bu da türlü meze ve yiyecekler sunar. (Türk mezesi, biber, hıyar turşusu vb.). Bu delikanlı da konuklara: "Ne meze vereyim?" diye sorar. "Meze istemem, koz isterim" yanıtını alır. Kimileri koz yerine aynı anlama gelen Tatarca "şitlauk" sözcüğünü söylerler".

Bu oyun Gagauzlara özgü bir şey değil. Bu bir Tatar oyunudur. Böylece, Gagauzlarla Tatarlar arasında vaktiyle ilişki bulunduğu da anlaşılmaktadır. Gagauzların anıları arasında Tatarların kendilerini kovaladığı anlatılır. Onun için, acele eden bir kimseye Gagauzlar: "Ne alatayorsun? Tatarlar mı kovalıyor?" derler.

Gagauzlar ipek böcekçiliği, ipekçilik, hayvan bakıcılığı, özellikle bağcılıkla uğraşır. İpek böceği beslemeyen, bağ sahibi olmayan tek bir Gagauz ailesine rastlanmaz.

Ailede erkeğin sözü dinlenir; o, ailenin başı sayılır. Kadın, verilen emri dinler; boyun eğer. Kadının emirleriyle hareket eden erkeğe iyi gözle bakmazlar. Bu, zillet (alçalma) sahyır. Bu gibi erkekler için Gagauzlar şöyle der: "Onun başına fesi karı koyar" ya da "Karının yüz lafından birini dinlemeli".

Din yönünden Gagauz bağnazdır. En küçük dinsel yükümlülüklerini, dinsel kimi inanışlara açıkça aykırı olsa bile, tümüyle ve bağnazlıkla yerine getirir. Kendisini hiç kimse bunun tersine inandıramaz. Onun için: "Öyle bulduk, böyle götüreceğiz" derler. Belli yortularda kuzu, buzağı, koç vb. kurban ederler. Yalnız erkek çocuğu olan aileler, Yeni yıl gecesi ile 3 Şubat günü horoz kesip dağıtırlar.

Giyislerine gelince; Gagauzlar türlü çağlarda türlü giysiler giyip kuşanmışlardır. Erkekleri eski çağda "Bir götlü çaaşır" (çakşır) giyermiş ki, bu, geniş paçalı, kaytanla dikilmiş dar bir poturdur. Sırtlarına "Camadan" giyerler ki, bunun da karşılıklı ve çift düğmeleri vardır, bir tür ceketir. Bundan başka "Kontoş" denilen kısa bir ceket daha vardır; bunu giymeyerek sol omuzlarına atarlar. Poturun üstüne geniş bir "Kuşak" sararlar; bunun üzerine de bir "Silâhlık" sararlar. Silâhlık meşinden ve deriden yapılmıştır. Ayaklarına "Yemeni" giyerler. Başlarını "Çalma" ya da "Servieta" ve "Fes" ile örterler. Varsıl olanları kısa bir tür çizme giyer ki, buna "Tomak" adını verirler, uzun bir dizlik örterler. Bunlar kırmızı püsküllerle süslenir. Daha sonraları "çakşır" yerine "şalvar" giymeye başlamışlardır. Gagauzlar bunu İzmirli Rumlardan

almıştır. Başlarına ak "Takke", bunun üstüne de "Fes" takar, üstüne "Yazma" sararlar.

Kadın giysileri, Kırımlı Tatar kadınlarının giysileri gibidir. "Don", "Gömlek", "Anteri" giyerler. Entari, uzun ve kolları kısadır. Kol bölümlerinin yirik yerleri düğme ya da bağcıklarla tutturulur. Kıyıları sırma ile süslenmiş bir de "Kontoş" giyerler. Başlarına "Fes" takar, üzerine "Çember" (Yazma) sararlar. Boyunlarına "Mamuka" denilen bir boyun atkısı (şal) atarlar. Yazın "Terlik", kışın da "Nalın" giyerler. Daha sonraları, başlarındaki feslerin üzerini takı altunlarıyla da süslemeye başlamışlardır; buna "Tas-tepelik" adını verirlerdi. Boyunlarına elmaslar, mahmudiyeler vb. takarlar. Daha sonra "Şalvar" giymeye başlamışlardır.

"Revue du Monde musulman" dergisinde⁴⁴ G. Kopescu'nun "Les Gagautci" (Gagauzlar) başlığı ile yayınladığı bir makaleden, bu adamın Gagauzları hiç tanımadığını anlarız. Bu adama göre, Dobruca'da 3.628 Gagauz vardır; bunların bütün gelenek ve görenekleri, o çevrede yaşayan öteki insanların törelerinden farksızdır. Az konukseverdirler. Konuştukları dile bakılırsa, bunların Müslümandan başka bir şey olmamaları gerekir. Yunan ya da Bulgar Ortodoks-Hıristiyan dinini tutarlar. Son derece pintidirlere. Söylentiye göre, Türkler vaktiyle bunlardan İslâmlığı kabul etmek istemeyenlerin dillerini kesmişlerdir. Ana-babalarının böyle bir cezaya uğratıldığını görenler, kendi çocuklarına ana dillerini öğretmediklerinden, bunlar Türkçe konuşmak zorunda kalmışlardır.

Atina'daki Elefteru'daki kitabevince çıkarılan "Ansiklopedik Yunan sözlüğü"nin V. cildinde şunları okuruz:

"Gagauzlar: Bulgar iken Türkleştirilmişler, ancak dinlerini korumuşlardır. Genel Savaşın önce Kara-deniz'in Avrupa kıyılarında Varna ve yöresinden Rus Basarabya'sına dek olan topraklarda yaşarlardı. İsmail yöresinde yoğun bir halde idiler ki, buraları savaşın sonra Romanya'ya geçmiştir. Daha çok balıkçılıkla, kömür işleriyle uğraşırlar. Uzun süre Türk terbiyesi aldıklarından, kuzey Trakya'daki Hıristiyanlar gibi, kurban kesmeye alışmışlardır; buna da Türkler gibi (Kurban) derler".

Jreçek (1890), Gagauzları Bulgar krallığı yönetiminde yaşayan, Hıristiyanlığı Türklerin yönetimine geçmeden önce kabul etmiş eski bir Türk kavminden saymaktadır.

⁴⁴ Paris, Décembre 1906, tome I: *Populations musulmanes de Roumanie*, p. 196, III: *Les Gagautci*.

Sofya Üniversitesi profesörlerinden Dr. Stefan Mladenov, Gagauzlar üzerine bir makalesinde⁴⁵ sonuç olarak der ki:

"Gagauzlar, dil yönünden doğrudan doğruya Asparuh (İsperih) İlk-Bulgarlarının torunları sayılabileceği gibi, Kuman ya da Uzlarların (Oğuzların) da torunları sayılabilirler. Belki de "Bulgar Gagauzları" ve "Asıl Gagauzlar"ın Asparuh'un İlk-Bulgarlarının soyundan gelmeleri olasıdır. Onun için kendilerini Bulgar sayar, Bulgarlığa bağlanırlar. Belki de İlk-Bulgarlara yakın olan Kumanların kalıntılarıdır".

"Odissos" (Varna) kitabının yazarı olan Yunanlı Nikolau (1894), Gagauzların IX. yüzyılda ya da az önce ya da az sonra Avrupa'nın doğusuna inen, Tuna'yı geçerek Kara-deniz'in batı kıyılarında, Hacı-oğlu-pazarcık (Dobriç) ile Varna arasına, galiplerce tutsak edilerek değil, galip bir durumda gelip yerleşen büyük bir Tuna kavminden olduklarını söyleyen ilk adamdır.

Prof. İşirkov, "Bulgaristan"⁴⁶ adlı kitabında şöyle der: "Gagauzlar Ortodokstur, ama Türkçe konuştukları halde, Bulgar şarkıları söyler, Bulgar törelerini tutarlar. Gagauzlar, özellikle Varna ve Balçık yöresinde yaşarlar. Sayıları 10.175 kişi kadardır".

Doktorov, "Varna Kazıbilim Derneği Haberleri"nde⁴⁷Gagauzların kendilerine (Kubanlar) dediklerini yazar, (Kefe)'den gelmiş olduklarını söyler. (Kubanlar) sözcüğü (Kumanlar)'ın karşılığıdır. (Kefe) de (Kaffa) kentinin Tatarca adıdır. (Güney Rusya'da, yani Ukranya'daki bugünkü Feodosiya kenti).

"Svobodna Bilgariya" (Bağımsız Bulgaristan) gazetesinde⁴⁸ şunları okuyoruz: "Gagauzlar, İsa'dan önce vaktiyle Kara-deniz yoluyla Avrupa'ya geçerek bir bölümü Kara-deniz kıyılarında, öteki bölümü Panonya (Macaristan)'da yerleşen eski Kumanlar ya da Gauzların tâ kendileridir".

* * *

Birçok dilbilimci, Türklük-bilimci ve kazıbilimciler "Gagauz" sözcüğünün kökenbilimi (etimolojisi) üzerine yorumlara girmişlerdir. Bunlardan kimisini memnurlukla aktarıyoruz:

⁴⁵ MLADENOV, Stefan. -*Bilgarska istoričeska biblioteka* (Bulgar tarih kitaplığı) dergisi, 1931, cilt I, s. 134.

⁴⁶ İŞİRKOV, Dr. A. -*Bilgariya* (Bulgaristan), coğrafya notları. -Sofya, 1910; s. 142.

⁴⁷ Varna Kazıbilim Derneği Haberleri, V. kitap; Varna, 1912, s. 5.

⁴⁸ Svobodna Bilgariya (Bağımsız Bulgaristan) gazetesi, Varna, Haziran 1881.

Rus Bilimler Akademisi üyesi Dr. Radloff, (Ağuz) ya da (Oğuz - Uz) sözcüklerine, Uzlar'da ola ki bir kabile anlamı ifade eden (Ga) ya da (Gaga) ekinin getirildiğini sandığını söyler.

Türklük-bilimci Moşkov, Uzların ya da Oğuzlar'ın başına gelen (Gaga) sözcüğünün Uzlara bağlı özel bir kabile anlamı taşıdığını sandığını ileri sürer.

Dimitrov, "Gagauzların kökeni" konulu bir araştırmasında⁴⁰ bu sözcüğün Sanskritçede (Nesil: kuşak) anlamına gelen (Ga) ya da ikiye katlanan (Gaga) sözcüğünden oluştuğunu sanmaktadır. Böylece, Gagauzlar demek, Uzların torunları, ardılları demekmiş. Dimitrov, sonuç olarak diyor ki:

"İnanmak isteriz ki, Gagauzlar yalnızca Uzların, Guz, Oğuz, Uzen ve Tonguzların değil, hattâ asil bir kavim olan Uzbek (Özbek)'lerin de ardıllarıdır. Bütün bu hısım-akraba kavimlerin çıktığı Alt-Ural dağları ne denli yüksekse, söz konusu olan Gagauzların soyları da o denli yüksek, büyük ve asildir".

Yuanis Nikolau, Varna üzerine yazdığı kitapta (s. 135) Gagauz sözcüğünü Homeros'un (Agavlar) sözcüğüne yakınlaştırmaktadır (İlyada 5). Bu toprakların en eski sakinleri olan bu insanlardan Pliniy de (Katuzlar, Krovuzlar) diye söz eder: "O yörelerde ve Odessos (Varna) kentinde Krovuzlar ki, bir Trak ya da Got ulusudur, yaşar. Kara-deniz kıyılarıyla Panisu (Kamçı) ırmağından Kurni (Balçık yakınında Ekrene köyü)'ye dek olan yerlere egemen bulunuyorlardı. Daha sonra, barbarların (Katuzlar) dediği Pigmey ulusunun geldiğini söylerler".

Buraları gezip gören Apostol Andrey, bunlara (Agavlar) der. Bir takımaları da (Gagauz) sözcüğü ile (Hakauz - Haksever) sözcüğü arasında bir ilgi ve ilişki bulur.

Başka bir takımı da (Aga-Uz), yani (Ağabey-Uz) der.

Prof. St. Mladenov, Gagauzlar'dan söz ederken, şunu da söyler: "Gagauz adının (Gök-Uz) sözcüklerinden yapıldığı anlaşılıyor".

Bizantinolog G.D. Balasçev (1930), Gagauzlar'ın adlarını Oğuz devletini kuran İzzettin I. Keykâvus'tan aldıklarını sandığını söyler. Çünkü, doğu ulusları (K) harfini (G) gibi telâffuz ederlermiş. Örneğin, (Kalata) yerine

⁴⁰ DİMİTROV, G. -Gagauzi, potekloto im i proizhojdenie na dumata (Gagauzlar; kökenleri ve Gagauz sözcüğünün kökeni). - (Varna Kazibilim Derneği Haberleri, Varna, 1909, II, s. 15).

(Galata), (Kabak) yerine (Gabak), (Kurban) yerine (Gurban) derlermiş. Dolayısıyla, (Keykâvus) yerine (Gagauz) demişlerdir, diyor.

Manov'la birlikte biz de Balasçev'in düşüncesine katılmıyoruz: çünkü, Gagauzlar, Anadolu Türkleri gibi, (K) harfini (G) gibi telâffuz etmezler. Tam tersi, iyice (K) diye söylerler. Böylece, Galata değil, Kalata; gurbet değil, kurbet; gabuk değil, kabuk derler. Bundan dolayı, (Keykâvus) yerine (Gagauz) demezler. Bu bir yana, bütün bu söylenenler doğru olsaydı, Anadolu'dan kendisiyle birlikte buralara gelen İzzettin Keykâvus'un uyruklarına ilkönce Gagauzlar denilmesi gerekirdi. Oysa bunlara Selçuk ya da Osmanlı Türkleri denilmiştir. Gagauz adı, İzzettin Keykâvus uyruklarına, hattâ bunlar yerli Gagauzlarla karışıp Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra bile verilmemiştir. "İslâm ansiklopedisi"nde⁵⁰ Gagauzlar için şunları okuruz: "Gagauzların Türk olduklarına, Oğuz ya da Uz soyundan (Kara-kalpak) denilenlerin kalıntısı olduklarına hiç kuşku yoktur. Adlarının Gagauz olması buna eğilimlidir. (Auz), (Oğuz)'un kısaltılmış biçimidir. (Gag) [herhalde (Geek), (Gök)'e eşittir] kabilenin seçkin vasfını belirtmektedir".

Bu nakillerden çeşitli yazarların gerek Gagauzların milliyeti, gerekse (Gagauz) sözcüğü üzerine çeşitli düşünceler ileri sürdükleri görülüyor. Ancak, bunların Türk oldukları, Oğuzların ya da (Gauz)'ların Alt-Ural soyundan buldukları, (Ga) ya da ikiye katlanmış (Gaga) ekinin Oğuzlarda bir kavmin özelliğini ifade ettiği noktasında hepsi de birleşmektedir.

Ancak biz, (Gagauz) sözcüğü için Gagauzların kendilerinin anlayışlarına dayanarak, üstelerek söylüyoruz ki, Gagauz sözcüğündeki (Ga) ya da (Gaga), eski türlü-çeşitli Oğuz halklarından bir kabile ifade eden bir ek değil, yalnızca bir unvandır, ki (Kara-kalpak)ların Hıristiyanlaştırıldıkları zamanın başlarında verilmiştir. Bunlar, bilindiği üzere, Rus bozkırlarının sınır bekçiliğini yaparlar, (Kalauz: Sınır bekçisi) adını taşırlardı. Daha sonraları Oğuzlardan ya da Türklerden Hıristiyanlığı kabul eden herhangi bir kimseye de bu ad verilmiştir ki, (Ortodoks Hıristiyan Oğuz) anlamını ifade etmektedir⁵¹. (Ga) ya da (Gaga) Hıristiyanlaşmış Oğuzlar değil de özel bir Oğuz kabilesi anlamını taşıyaydı, Gagauzlarla aynı kökten, ama İslâm dininden olan Gacallara da Gaga-uzlar denilmesi gerekirdi.

Bunun içindir ki, şimdi dili, ahlâkı, gelenek ve görenekleriyle Bulgaristan'da olduğu gibi, başka ülkelerde de yaşamakta bulunmalarına karşın, tarih Gagauz adında bir ulusun varlığını zikretmemektedir. Tam ter-

⁵⁰ *Encyclopedie des Islams*, Leipzig, p. 134.

⁵¹ "Başkalarına göre, Gagauz, Bizanslıların dediği gibi, *Kaki-uzi*, yani *Kötü-uz* sözcüğünden gelir".

sine, tarih, bugün Peçenekler, Kumanlar, Uzlar ve daha birçok var olmayan ulusların adlarını kaydeder. Yine vaktiyle bu ulusların yaşadığı yerlerin adları korunmuştur: Uzlar, Peçenek, Kuman-ova, Kumanlar (Kumantsi) vb. gibi. Bundan anlaşıldığına göre, Gagauz sözcüğü bir ulusun tarihsel adı değil, Oğuzların ailesel bir unvanıdır ve Hıristiyanlığı kabullerini belirtmek için alınmıştır. Dolayısıyla, Gagauz, yalnızca Türk Oğuz kavminden olan Hıristiyan'dır. Karamanlılar, Türk kökeninden gelme, Türkçe konuşan Hıristiyanlar olmalarına karşın, kendilerine Gagauz denilmez. Yine Bulgar, Rum ve Ermenilerden Hıristiyan olup Türkçe konuşanlara da Gagauz denilmez. Ama bütün bunlar Gagauzlar için yabancı sayılırlar. Onun için, Gagauzlar kendileri gibi Türkçe konuşan Hıristiyanlara rastladıklarında, kendilerinden olup olmadıklarını anlamak için: "Sen millet misin?" diye sorarlar. Bu, "Sen bizden misin? Gagauz musun?" demektir. Gagauzlar, bu gibi durumlarda, ancak olumlu yanıt aldıkları zaman, karşındakilere açılırlar.

Gagauzların Türk kökenli oldukları şundan da bellidir: Gagauz: "Sen Türkçe bilir misin?" diye sorar. "Gagauzca bilir misin?" diye sormaz. Bu da gösteriyor ki, Gagauzların ana dili Türkçedir. Bununla, bilinçsizce Türk olduklarını itiraf etmiş olurlar. Oysa, Türk sözcüğü onlar için Müslüman, İslâm dininden insan anlamına geldiğinden, Türk olduklarını kabul etmezler. Çünkü, Gagauz bağnaz bir Hıristiyandır. Hangi ulustan olduğu sorulduğunda, Hıristiyan ya da Gagauz olduğunu söyler. Gagauz'un ne demek olduğunu sorarsanız, Hıristiyan, yanıtını verir. Levantenlerde olduğu gibi, Gagauzlarda da din ile milliyet ayrılmaz; aynı anlamı taşır. Onun için, Bulgar bağımsızlık savaşında (1877-78) Gagauzlar; Çerkezlere ve Başıbozuklara karşı hemşerileri olan Amira'nın emrinde Kavarna'yı savunurken, hiçbir biçimde milliyetçilik göstermemişler, bunu Hıristiyanlığın bir belirtisi olarak o duygularla yapmışlardır. Bunu gösteren bir türkü şudur:

Kavrana dedikleri bir küçük kasaba,
Kesilen kelleler gelmez hesaba.
Âleme be ninem, âleme, biz gene geliriz,
Hıristiyan oruna biz kan dökeriz...

Gagauz, Türk ulusuna olan yakınlığını açıklamak istediğinde: "Biz Türkmeniz"⁵² der, yani: "Eski bir Türk kavmiyiz" demek ister. Yine: "Bizim aramız Türklân bir sovan zarı kadardır" der. Türkleri kendilerinden sayarlar.

Jreçek de aralarında olduğu halde, kimi yazarlar, Gagauzların kendi adlarından utandıklarını, bunun için bu adı kullanmak istemediklerini söylerler. Manov, bunun tam tersini ileri sürerek Gagauzların kendi adlarıyla

⁵² Türk ırkının Altay grubunun güney-batı kolu. Dilleri Osmanlıca ile akrabadır.

övündüklerini söyler. Çünkü: "Bize Gagauz derler" demekle Gagauzlar, şanlı-şerefli olduklarını, sıradan insanlar olmadıklarını söylemek isterler.

Şurası bir gerçektir: özellikle Bulgar hükümetince sorulan soruya, Gagauzlar kendilerine Gagauz denildiğini söylemekten çekinerek "Hıristiyan" demekle yanıt verirler. Bunun nedeni, Bulgar hükümetinin kendilerini Gagauz olarak tanımaması, Bulgar sınıfına katmak istemesidir. Gururu, özgürlük severliği, en yoksul Gagauza bile komşu uluslardan ayrı, bağımsız bulunmayı emreder. Onun için, başka bir ulusla toplum yaşamına atılmazlar. Çünkü güvenmezler. Belki kimileri Gagauzları bu yüzden az konuşan sayar ya da zayıf akıllı, hattâ budala sayarlar.

Böylece görülüyor ki, Gagauzlar önceleri Rus bozkırlarında Oğuzlar ya da Türk Uzlar adıyla; sonraları onların yönetimi altında; daha sonra Bizans yönetiminde de bağımsız bir devlet sahibi olmak liyakatini göstererek çeşitli Türk kavimlerini kendi dinleri, ahlâkları, töreleri ve adlarının etkisi altında bırakmışlardır.

Türk yönetimi altında yaşarken, her dönemde dinlerine sıkıca sarılmışlar; Rum kilisesinin ruhani yönetiminde bulunmalarına karşın, Rumlarca asimile edilememişlerdir.

Nüfus çoğunluğu Gagauz olan kasaba ve köylerde Rum okulları açıldığından Rum okullarına gider, Rum terbiyesiyle yetiştirilmiş. Bu yetişme o denli ileri varmıştır ki, Rum çıkarlarını savunma gerektiğinde, en ön safta Gagauzlar bulunmuş.

Varna Rus konsolos yardımcısının, Petrograd'da Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi Müdürü Kont İgnatıyev'e gönderdiği 2 Mart 1864 tarihli resmi bir yazıda⁵³ şunları okuruz:

"Dilekçede zikredilen her şeyin doğru olduğunu Zatiâlinize bildirmeyi bir görev sayarım. Bunlara dikkat edilmek gerekir. Kendilerini Rum sayan, Bulgarlarla kavga halinde bulunan Gagauzlar, Bulgar okulunun kapatılması için var güçleriyle çalışıyorlar. Bunlar burada halkın çoğunluğunu oluşturur. Gagauzlar, okulun inşası işinde hile yaptı, şimdi de hile yapmayı sürdürüyorlar. Bunlar, Bulgarların ve Rumların kendi milliyetlerini benimsedikleri Varna'da Bulgarların kendi ana dillerine özgü okulları olmasını istemiyorlar. Bunlar, Bulgar gençlerinin Rum okullarına gitmesini, orada Rum öğretmenlerin eğitimi altında kalarak Slav milliyetinden vazgeçmesini; Rumlaşmaya

⁵³ *Varnenski opštinski vestnik* (Varna belediye gazetesi), 1933, sayı 309-310, s. 3.

başlayan bölüme yanaşmalarını istiyorlar ki, her gün burada bunun benzeri örnekler pek çoktur. Bulgar okuluna ne denli düşmanca baktıkları göz önüne getirilebilir".

Gagauzlar, Yunan ayaklanmasında (1821) gönüllü çeteci yazılarak, Rumlara karşı sevgilerini göstermişlerdir. (Bu ayaklanmada, sayısı az olmayan Bulgarlar da görev almıştı). Gagauzların bir bölümü, (Filiki Eteriya Devrim Derneği) üyesi olduklarından asılmış, başka bir bölümü Varna'da zindanlara tıkmış ve sürgün edilmiştir. Bütün bunlardan, Gagauzlar üzerindeki Rum etkisinin, ayrı bir ırktan olduklarını bildikleri halde, ne denli büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Bulgar bağımsızlığından sonra, hükümet, Gagauzları da askere almaya başlayınca, bunlar, nasıl olur da Bulgar devleti olur? Kendileri Bulgarların uyruğu olarak Bulgar ordusunda nasıl askerlik yapar? Bunu bir türlü anlayamamışlardır. Onun için, bir bölümü İran, bir bölümü Yunan uyruğuna geçmiş, kimileri de İstanbul'a kaçmış, yıllar sonra yine dönerek yeni duruma alışabilmişlerdir. Bu durum, şu Gagauz türküsünde de belirtilmektedir.

Bulgar bizden böyün asker alacak,
Alacak da Şipka Balkanına yolayacak,
Ardımızdan çok anneler aylayacak.
Böyün Varnalılarının başı belâlı var.
Çorbacılar, askersiniz, dediler,
Varna'mızı Bulgarlara verdiler.

Bulgar bağımsızlığından sonra, zorunlu eğitim-öğrenim, askerlik, daha önce yapılamayan Gagauzlarla Bulgarlar arasında kız alıp verme, kilise ve zamanın etkileri onları Bulgarlara o denli yakınlaştırdı ki, bugün (1938) kendilerine "Eski Bulgarlar" derler.

Bir zamanlar Türkçe konuşan İlk-Bulgarlar ve Gagauzlarla şenelmış bulunan ve "Karvuna yurdu" denilen, Türkle dopdolu bu topraklar, bağımsızlıktan sonra Türklerin de göç etmesiyle, tümünden Bulgar rengini aldı⁵⁴.

Bugün Bulgar belediye istatistiklerinin milliyet hanesinde Gagauzlar için bir yer ayrılmamaktadır. Onları Bulgar hanesine kaydederler. Onun için, 1876 yılında Dobruca'daki Gagauzların sayısı 150.000'i bulduğu halde, bugün onların sayısını bilmek de olanaksızdır.

⁵⁴ ROMANSKÍ, Dr. Stefan. -*Narodopisna karta na Novo-Romínska Dobruca* (Yeni-Rumen Dobruca'sı uluslarını gösterir harita), Bulgar Bilimler Akademisi Yayını. - N.S. Derjavin; D. Bojkov tarafından çevrilmiştir. Sofya, 1930. İstatistiklere göre, 1876'da Dobruca'daki Bulgarların sayısı, Gagauzlarla birlikte, 150 bini bulmuştu.

Son savaşlarda Gagauzlar yiğitlik ve yürekliliklerini özellikle süngü hücumlarında göstermiştir.

1885 Bulgar-Sırp savaşı sırasında yazıldığı anlaşılan şu manzumede, bağlılık ve girişkenlikleri çok iyi belirtilmiştir:

Sırlar gelir düşe kalka,
Toplarında gümüş halka.
Bulgar beyi, binner yaşa!
İzin verin osmi polka (8. piyade alayı)⁵⁵,
Yol gösterin taburuna,
Pirot deyip hücum etsin.

Bununla birlikte, yaşlı Gagauzlar ayrı bir ulus oldukları üzerine düşüncelerini hâlâ daha korumaktadır. Bunlar, keyifli zamanlarında, al bayraklarını⁵⁶ asmayı ihmal etmez. Bu bayrağın orta yerinde bir horoz resmi vardır. (Horoz, burada gururun, cesaretin, zindeliğin simgesidir). Onlar bu bayrağın günün birinde Kavarna yakınındaki Çarıkman (Çırağlık)⁵⁷ tepesinde dalgalanacağını görecekları umudunu besler. Bunlara göre, o zaman bütün Gagauzlar orada toplanarak, ortadan kalkan Oğuz ya da Gagauz devletini yeniden kuracaklardır!

Vaktiyle ve bölümsel olarak bugün Gagauzların Bulgaristan ve Dobruca'da yaşadıkları kimi köyler ve kasabalar şunlardır:⁵⁸

⁵⁵ Varna kenti ve yöre köylerinden Gagauzlar 8. (Osmi) piyade alayında askerlik yaparlardı.

⁵⁶ Her olasılığa karşı, aynı ulustan olup da başka kabileler arasındaki farkı göstermek üzere, yeşil bayrak da varmış.

⁵⁷ Varna Kazıbilim Derneği Haberleri, VII. kitap, 1921, s. 90: "Çarıkman, Kavarna körfezinin batısında, Kavarna kentinin güney-batısında yüksek bir tepedir. Bu tepe, uzun ve dar bir burun oluşturur; ancak kuzey-batu tarafına çıkılabilir. Öte tarafları denize ve Mihalbey yaylasına sarkan dik eğilimlerle doludur. Böylece bu tepe doğal bir kale durumundadır. Ancak kuzey-batu yönünün pekiştirilmesine gerek gösterir. Jreçek, bu tepe adının Kumancanın (Çırağ : Işık) sözcüğünden çıktığı düşüncesindedir: Çırağlık". -Radloff'la karşılaştırmız, s. 59. Tepede, anlaşılan, Kavarna limanının bir deniz feneri varmış.

⁵⁸ Bu bilgilerin bir bölümü Manov'un kimi köyleri ziyareti sırasında onun tarafından; ötekiler Balçık'tan Varna Rum kilisesi cemaatine devredilen rapordan, üçüncü olarak İ. Nikolau'nun "Odisos" adlı kitabından; dördüncü olarak "Bulgar Bilimler Akademisi Dergisi", XI. kitap, 1915, s. 50'de Prof. Dr. Romanski'nin Gagauzlar'ından; beşinci olarak L. Miletic'in "Sürelî risale", I-XVI. kitap, s. 259'daki makalesinden; altıncı olarak V.A. Moşkov'un *Gagauzi Benderevskago Uezda*", XLIV. kitap, 1900, s. 7'deki araştırmasından; yedinci olarak "Bulgar tarih kitaplığı" dergisi, I. kitap, IV. yıl, 1931, Sofya, s. 131'deki Prof. Dr. Stefan Mladenov'un *Gagauz sorunu* adlı makalesinden; sekizinci olarak, yaşlı Gagauzların anlatuklarından vb. derlenip toplanmıştır.

Kadı-köy (Boz-Veliyski)	Karamanlar (Karamanite)
Çamurlu (Boyana)	Karalar
Kara-ağaç (Brestak)	Karalez
Buranlar (Edinakvi)	Karlı-Bey
Botevo	Kasımlar (Esenitsa)
Varna	Kara-Bey
Voyvoda	Keremet
Kapucu-mahalle (Vratarnik)	Kestiriç (Tsarevo)
Gey-orman	Kızılcalar (Çerventsi)
Gözgüben	Konak
Gâvur-sögütçük	Kopuzcu (Padina)
İmbrihor (Dr. Stambolski)	Korkut (Strahil)
Caferli (Kiçevõ)	Kırıpça
Dere-köyü (Konstantinovo)	Kuyucuk
Cevizli (Oreşak)	Kurt-pınar
Cizdar-köyü (Dobrina)	Mankalya
Hacı-oğlu-pazarcığı (Dobriç)	Malkoç
Durmuş-köyü (Metropolit Simeon)	Evren (Momino)
Yeni-köy (Kumanovo)	Küçük-çamurlu
Yeni-mahalle (Novakovo)	Mahaliç (Mihaliç)
Yetim-eli (Sirakovo)	Mihal-Bey
Testiciler (Jitnitsa)	Omur-fakı
Yılandık	Provadı
Kavarna	Sarı-meşe
Yunus-pınar (Kaloyan)	Silistre
Kaykı	Karaca-ova (Stefan Karaca)
Kalıkçı	Sögütçük
Kalaycı-dere	Sultanlar (Sultantsi)

Tekke	Sırt-köyü
Tekke-kozlucu (İz-bul)	Testici
Türk-söğütçük	Şabla
Şadı-köy (Dobrotiç)	Şehit-Ahmet
Şumnu	Çavuş-köyü
Çamurlu	Yazıcılar
Hambarlı (Metliçina)	Yalı-üç-orman
Kavucu-mahalle	Hacı-Bayram vb.
Karacalar	
Kara-kurt	

Basarabya'da Gagauzların yaşamakta oldukları kasaba ve köyler de şunlardır:

Avdarma			
Aleksandrovka	Volkanest	Kiriet-lunga	Çok-meydan
Balboka	Dizinca	Kıpçak	Tabak
Baş-köyü	Dimitrovka	Kombrat	Troyan
Beş-elma	Yeni-köy	Kongaz	Yütlü-köyü
Bavurçu	Kara-ağaç	Kopkuy	Çeşme-köyü
Bol-grad	Kaz-ayaklı	Kurçi	Taş-punar
Bulgarya	Karlık	Larjanka	Çadır-lunga
Vale-perje	Kara-kurt	Tomay	Frekatsay vb.
		Haydar	

Gagauzların Bulgaristan'da yaşamış buldukları daha pek çok kasaba ve köy vardı ki, bunlar Gagauzların Rusya'ya göç etmesiyle ortadan kalkmıştır. Bugün Bulgaristan'da adları anılan köylerin kimilerinde pek az Gagauz kalmıştır. Onun için, sayılarını kesin olarak bilmek olanağı yoktur.

Yaşar Nabi Nayır "Balkanlar ve Türklük"⁵⁹ adlı kitabında Basarabya'da Gagauzların yaşadığı köylerin ve kasabaların adlarını ve nüfus sayılarını vermiştir. Birkaçı şöyledir: Komrat (14.000), Baş-köy (6.000), Beş-elma (4.000), Beş-göz (4.000), Avdarma (3.000), Çadır (9.000), Çok-meydan (4.000), Düzgünce (4.000), Bavurçu (3.000), Kaz-ayak (6.000), Haydar (3.000), Çaltay (3.000), Kubey (9.000), Konkaz (10.000), Kiryet (4.000), Kurcu (5.000), Satılık-Hacı (8.000), Dimitrovka (6.000), Değirmen-dere (3.000), Kara-kurt (3.000), Kartal (2.000), Vulkaneşti (6.000), Çeşme-köy (4.000), Yeni-köy (3.000), Karbağlı (2.000), Tuğlu-köy (3.000), Bulboka (4.000), Köseli (3.000), Kara-ağaç (3.000), Kayraklı (2.000), Gavanoz (3.000), Tomay (4.000), Tabak (3.000), Anadolu (3.000), Kıpçak (6.000), Hasan-Aspağa (4.000).

⁵⁹ NAYIR, Yaşar Nabi. -*Balkanlar ve Türklük*. -Ankara, 1936; s. 80.

